

AKADEMİK AÇI

ACADEMIC PERSPECTIVE

Cilt/Volume: 2 1 Sayı/Number: 2 1 Ekim/October 2022

ISSN : 1301-0697
e-ISSN: 2718-0719

ANKARA BİLİM
ÜNİVERSİTESİ

AKADEMİK AÇI

ACADEMIC PERSPECTIVE

Cilt/Volume: 2 1 Sayı/Number: 2 1 Ekim/October 2022

Akademik Açı

Academic Perspective

2022 Güz / Fall 2(2)

Akademik Açı, hakemli, basılı ve elektronik bir dergidir.
Yılda 2 kez (Nisan-Ekim), Türkçe ve İngilizce dillerinde yayınlanır.
Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Yavuz DEMİR
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN

Baş Editör: Prof. Dr. Cem Harun Meydan
Editör: Dr. Öğretim Üyesi Handan Akkaş

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Yavuz DEMİR
Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN
Prof. Dr. Onur ÖZSOY
Prof. Dr. Sema ATİK KORKMAZ

Alan Editörleri

Doç. Dr. Tuğba GÖRGÜLÜ
Doç. Dr. Ece KUMKALE AÇIKGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Handan AKKAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Başar BAYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Yakut AKBAY
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAHADIR
Dr. Öğr. Üyesi Serra SEZGİN
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz DEDE ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Eda ARISOY

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Yavuz Demir (Ankara Bilim Üniversitesi)
Prof. Dr. Prof. Dr. Gülsen Erden (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şennur Tutarel-Kışlak (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tarkan Tuncay (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Clare Morgan (University of Oxford, Kellogg College)
Robert D. Vivian (Alma College)

Sekreteryä & Redaksiyon

Arş. Gör. Cansu YILMAZ
Arş. Gör. Arzu Büşra KUMBAROĞLU
Arş. Gör. Yelda YENEL

Grafik Tasarım: Netvizyon MediaPark Ajans

Kapak Tasarımı: Arş. Gör. Murat ÖZDEMİR

Yayın Türü:

Basılı ve Elektronik Süreli Yayın

ISSN: 1301-0697 / e-ISSN: 2718-0719

Adres: Çamlıca Mah. Anadolu Bulvarı No: 16A/1 Yenimahalle/Ankara

Telefon: +90 (312) 397 01 50 / 444 22 28

E-Posta: akademikaci@ankarabilim.edu.tr

Web: <https://akademikaci.ankarabilim.edu.tr>

İçindekiler / Contents

Editörden / From the Editor

Prof. Dr. Cem Harun Meydan'ın Sunuşu.....1-2

Makaleler / Features

Eğitim Yönetimi Alanında Lisansüstü Eğitim Alan Okul Müdürlerinin Deneyimleri.....3-31
Experiences Of School Principals Having Master Degree Education in Educational

Mehmet AKAY & Emrah BOZ & İsmail ULUSOY

Kemalist Kadınların “Eski”-“Yeni” İkiliği Üzerinden Tanımladıkları Haklar, Özgürlükler ve Tehditler.....33-67
Rights, Freedoms and Threats Defined by Kemalist Women Through the “Old”- “New” Duality

Emel ÇOKOĞULLAR

Ekofeminizm Bağlamında Eski Türklerde Kadın ve Doğa İlişkisi.....69-107
The Relationship between Women and Nature in Ancient Turks in the Context of Ecofeminism

Aylin BENAİR ATEŞ

Hakem Listesi.....109

Editörden

Değerli Okuyucularımız,

Akademik Açı, kısa zamanda önemli ilerleme kaydeden üniversitemizin sosyal bilimlerin tüm alanlarından çalışmaları kabul eden akademik dergisidir. Dergimizin üniversitemizdeki yayın hayatında dördüncü sayısını çıkarıyor olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. İlk sayımızın yayımlanmasından kısa bir süre sonra dergimiz DergiPark platformuna dâhil oldu. Aday çalışmaların yayım sürecinin tamamı kör hakemlik ilkesiyle buradan devam etmektedir.

Kısa zaman içinde ulusal ve uluslararası dizinlerde taranmaya başlama hedefimizle çalışma gayreti göstermekteyiz.

Bu sayımızda üç makale bulunuyor. Emel Çokoğullar, “Kemalist Kadınların ‘Eski-Yeni’ İkiliği Üzerinden Tanımladıkları Haklar, Özgürlükler ve Tehditler” başlıklı makalesinde kendini Kemalist olarak tanımlayan kadınların laiklik algısı ele alınmaya çalışmış ve geliştirdikleri laiklik savunusunun temel parametreleri üzerinde durmuştur. Aylin Benazır Ateş, “Eski Türklerde Ekofeminizm Bağlamında Türklerde Kadın ve Doğa İlişkisi” başlıklı makalesinde, Eski Türklerde kadın ve doğa arasındaki ilişkiyi incelenmiş ve mevcut ataerkil yapının ürettiği eşitsiz ilişkilerin sonlandırılabilceğine olan varsayım la kadın ve doğa arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanmasına ve anlamlandırılmasına çalışmıştır. Mehmet Akay, Emrah Boz ve İsmail Ulusoy, “Eğitim Yönetimi Alanında Lisansüstü Eğitim Alan Okul Müdürlerinin Deneyimleri” başlıklı makalelerinde, eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitim alan okul müdürlerinin deneyimleri incelemiştir.

Değerli yazarlarımıza ve değerlendirme sürecinde yer alan hakemlerimize gayret ve emekleri için teşekkür ediyorum. Ayrıca dergimizin ülkemizdeki çeşitli kütüphanelerde yer almasını sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler

ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ile dergimizin değerlendirme, yayım ve basım süreçlerinde görev alan üniversitemiz öğretim elemanlarına şükranlarımı sunuyorum.

Bilimsel çalışmaların tüm ilgililere kolaylıkla ulaşabilmesinin öneminin bilinciyle dergimizin uzun soluklu bir yayın hayatı olması gayreti içindeyiz. Dergimize hem DergiPark hem de üniversitemiz İnternet sayfası üzerinden ulaşabilirsiniz.

Yayımlanan çalışmaların ilgili tüm ilgililere faydalı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN

EĞİTİM YÖNETİMİ ALANINDA LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ALAN OKUL MÜDÜRLERİNİN DENEYİMLERİ

Mehmet AKAY*, **Emrah BOZ****, **İsmail ULUSOY*****

Öz

Bu araştırmanın amacı eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitim alan okul müdürlerinin deneyimlerinden faydalanarak konu üzerinde değerlendirmelerde bulunmaktır. Nitel araştırma yöntemi ve fenomenoloji deseninde yürütülen bu çalışmaya okulöncesi, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan toplam 11 okul müdürü katılmıştır. Araştırmanın katılımcılarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından ilgili alanyazına ve araştırmanın amaçlarına uygun olarak hazırlanmış yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma sonuçları okul müdürlerinin eğitim yönetimi alanında lisansüstü öğretim görme nedenleri arasında mesleki gelişim, sosyal statü sağlama, akademik kariyer ve yönetici görevlendirmelerinde artı puan sağlamanın yer aldığını göstermektedir. Bununla birlikte yöneticilerin yaşama bakışlarının değiştiği belirtilmiştir. Sorunların çözümünde daha pratik çözümler üretmeye başladıkları ve yeni bir sosyal çevre kazandıkları söylenmiştir. Kurumu iyileştirme ve geliştirme noktasında daha aktif rol

---

* Okul Müdürü, İbrahim Doğaner İlkokulu, ORCID: 0000-0003-4735-7640, E-mail: mehmet_akay@windowslive.com

** Okul Müdürü, Gülveren İlkokulu, ORCID: 0000-0003-3867-7669, E-mail: e.boz1982@gmail.com

*** Okul Müdürü, Şehit İlyas Acar İlkokulu, ORCID: 0000-0001-7288-267X, E-mail: i-ulusoy07@hotmail.com

-----
*Akay, M., Boz, E. ve Ulusoy, İ. (2022). Eğitim Yönetimi Alanında Lisansüstü Eğitim Alan Okul Müdürlerinin Deneyimleri, *Akademik Açı*, 2(2), s. 3-31.

aldıklarını, bir araştırmayı yürütebilme becerisi kazandıklarını, bu eğitimi alan yöneticilerin daha yenilikçi kararlar alarak dönüşümcü liderlik özellikleri gösterdiklerini belirtmişlerdir. Araştırma sonuçları ilgili alanyazınla ilişkili bir biçimde tartışmaya açılmış ve bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Eğitim Yönetimi, Lisansüstü Eğitim, Okul Müdürü

EXPERIENCES OF SCHOOL PRINCIPALS HAVING MASTER DEGREE EDUCATION IN EDUCATIONAL

Mehmet AKAY, Emrah BOZ, İsmail ULUSOY

Abstract

The aim of this research is to make evaluations on the subject by making use of the experiences of school principals who are having master degree education in educational administration. A total of 11 school principals working in preschool, primary, secondary and high schools participated in this study, which is carried out in the qualitative research method and phenomenology pattern. Easily accessible sampling from purposeful sampling methods was used in determining the participants of the research. In the collection of research data, a semi-structured interview form prepared by the researcher according to the relevant literature and the objectives of the research was used. Descriptive analysis was used in the analysis of the data. The results of the research showed that the school principals' reasons for having master degree education in the field of educational administration include professional development, providing social status, achieving an academic career and plus points in the appointment of managers. However, it has been stated that managers' views on life have changed. It was said that they started to produce more practical solutions for the solution of problems and gained a new social environment. They stated that they took a more active role in the improvement and development of the institution, they gained the ability to conduct research, and that managers who have this training showed more transformational leadership characteristics by making more innovative decisions. The results of the research have been opened for discussion related to the related literature and some suggestions have been presented.

Keywords: Educational Administration, Master Degree, School Principal

Giriş

“Lisansüstü eğitim, yüksek lisans ve doktora derecelerini kapsayan, kişilerin kendi lisans alanlarında veya farklı alanlarda uzmanlaşmalarını sağlayan, bilim insanı ve akademisyen yetiştirme amacını taşıyan eğitim programlarıdır” (Kahraman ve Tok, 2016). Lisansüstü eğitim sayesinde değişen ve gelişen dünya koşullarını hayatına uyarlayabilmesi, toplumsal yaşam içerisinde bulunduğu ortamlarda kendisini yenileyen bir birey bulunduğu topluma fayda sağlaması gerçekleşir (Aydemir ve Çam, 2015). Lisansüstü eğitim belirli bir alanda derinlemesine çalışmalar yaparak lisans eğitiminden daha farklı bir düzeyde bilgi, beceri ve sentezleme becerisi gerektiren, sorun çözebilme, bilgi üretebilme, mesleki alanlarda uzmanlaşma için yüksek ihtisas gücünü yetiştirme amaçlı bir programdır (Çakar, 1997; Karaman ve Bakırcı, 2010). Aynı zamanda sürekli gelişen ve yenilenen bir çağda önemli bir yer edinebilmek kalkınmanın en önemli girdisi olan nitelikli insan gücünün yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır (İlhan, Sünkür ve Yılmaz, 2012); bu açıdan lisansüstü eğitim toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün oluşmasında da önemli bir yere sahiptir.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'ne göre Lisansüstü eğitim ve öğretim programları, yükseköğretim kurumlarında yürütülen yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik programlarından oluşmaktadır. Tezli yüksek lisans programının amacı öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgilere erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme

yeteneğini kazanmasını sağlamak iken tezsiz yüksek lisans programının amacı, öğrenciye mesleki konularda bilgi kazandırarak mevcut bilginin uygulamada nasıl kullanılacağını göstermektir (YÖK, 2016). Ankara, Gazi ve Hacettepe Üniversitesi Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalları misyon ifadeleri incelendiğinde kendisinin ve mesleğinin toplumsal, eğitimsel gelişmedeki yerini ve rolünü kavramış; mesleki yeterlik ve etik sorumluluk kazanmış; kamusal yararları gözeten, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen uzman, Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer kurumlara yönetici, denetçi üniversitelerin ilgili bölümlerine öğretim elemanı yetiştirmenin, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumlarda çalışan öğretmen, yönetici ve denetçilerin mesleki yeterliklerini artırmak olduğu, Türk eğitiminin geliştirilmesinde ulusal çıkar ve değerler doğrultusunda politika ve uygulamalara yön verecek araştırma ve geliştirme çalışmaları yürütmek ve paydaşlarla üretilen bilginin politika ve uygulamalara yön vermesini temin edecek işbirliği ve ilişkiler geliştirmektir.

Bu bağlamda okul müdürlerinin eğitim yönetimi alanında tezli veya tezsiz yüksek lisans yapmalarında kişisel gelişim, mesleki kariyer, akademik personel olma, maddi kazanç sağlamak, alanlarında uzmanlaşma gibi süreçlerin etkisi incelenecektir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitim alan okul müdürlerinin deneyimlerinden faydalanarak konu üzerinde

değerlendirmelerde bulunmak amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacına ve amaca uygun olarak düzenlenip katılımcıların cevaplaması istenen soruların, araştırmada kullanılacak yöntem ve soruların cevaplanmasında kullanılacak planlamanın belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli faktör olmasından (Yılmaz ve Şahin, 2016), mevcut araştırmada nitel araştırma yöntemi ve fenomenoloji deseninin kullanılması uygun bulunmuştur. Fenomenolojik araştırmalarda yüzeysel olarak bilinmesine rağmen hakkında derinlemesine detaylı veri sahibi olunmayan olgulara odaklanma bulunmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bundan dolayı, okul müdürlerinin eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitim yapmalarının nedenlerini, lisansüstü eğitim sürecinde yaşadıkları zorlukları ve kazanımlarına ulaşmayı amaçlamaktadır. Fenomenolojik desen kullanılarak yapılan çalışmalarda temel amaç kuramsallığa bağlı kalmadan incelenen olgunun özelliğini açık bir biçimde tanımlamaktır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcılarını eğitim yönetimi alanında yüksek lisans eğitimi almış olan 11 okul müdürü oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu yöntemde belirlenmiş ölçütlere karşılık gelen durumların çalışılması temel oluşturmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Ölçüt, okul müdürü olarak eğitim yönetimi alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamış olmaktır. Lisansüstü eğitim süreci içerisinde edindikleri bilgi birikimi ve

becerileri uygulama imkânları oluştuğu için deneyimlerinden faydalanmak daha yararlı görülmüştür. Katılımcılar farklı üniversitelerin tezli ve tezsiz Eğitim Yönetimi ve Denetimi ve Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi programını bitirmişlerdir. Görüşme formlarının incelenmesi sonucunda araştırmaya 2 kadın 9 erkek olmak üzere toplam 11 katılımcının olduğu, 8 katılımcının yaşlarının 36-40 ,3 katılımcının yaşlarının 41-45 olduğu görülmüştür. Katılımcıların branş dağılımlarına bakıldığı zaman 3 Okulöncesi 6 Sınıf Öğretmeni 1 Türkçe ve 1 Teknoloji Tasarım mezunu oldukları, görevli oldukları okullara bakıldığında 2 Anaokulu Müdürü 4 İlkokul Müdürü 2 Ortaokul Müdürü 3 Diğer Kurumlar (Halk Eğitim, BİLSEM vb.) görev yaptıkları görülmektedir. Toplam müdürlükte geçen hizmet yılına göre bakılırsa 1- 5 yıl aralığında 5 katılımcının 6-10 yıl aralığında 5 katılımcının 11-15 yıl aralığında 1 katılımcının olduğu gözükmektedir. Katılımcıların tamamlamış olduğu yüksek lisans programları 8 katılımcı Eğitim Yönetimi ve Denetimi 3 katılımcı Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi programı mezunudur. Tablo 1’de araştırmaya katılan okul yöneticilerinin betimsel özelliklerine yer verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcılar	Branş	Cinsiyet	Yaş	Görevli yaptığı kademe	Okul Yöneticilik Kıdemi
--------------	-------	----------	-----	------------------------------	-------------------------------

Y 1	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	36-40	İlkokul	1-5
Y 2	Okul Öncesi	Erkek	36-40	Anaokulu	1-5
Y 3	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	41-45	Diğer	6-10
Y 4	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	36-40	İlkokul	1-5
Y 5	Türkçe	Kadın	41-45	Ortaokul	6-10
Y 6	Teknoloji Tasarım	Erkek	41-45	Ortaokul	11-15
Y 7	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	36-40	İlkokul	1-5
Y 8	Okul Öncesi	Kadın	36-40	Anaokulu	1-5
Y 9	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	36-40	Diğer	6-10
Y 10	Okul Öncesi	Erkek	36-40	Diğer	6-10
Y 11	Sınıf Öğretmenliği	Erkek	36-40	İlkokul	6-10

Veri Toplama Süreci

Araştırmada yarı-yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmanın amaçlarına uygun olarak önceden hazırlanan sorular katılımcılara yöneltilir. Detaylı ve derinlemesine

bilgi ve düşünce elde edebilmek için ara ara sonda sorular kullanılır (Glesne, 2012). Görüşme formunu oluşturan sorular içinde kullanılan sonda sorular ile okul müdürlerinin yüksek lisan yapma nedenlerinin yanında yaşadığı zorlukla, kazandırdıkları hakkında olumlu ya da olumsuz nedenlerin belirlenmesine yönelik ayrıntılı veri elde etmek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan yarı-yapılandırılmış görüşme formunda bulunan sorular belirlenirken fenomenoloji desenini kullanarak çalışma yapmış doktora öğrencilerinden ve bir öğretim üyesinden görüş alınmıştır. Fenomenoloji, katılımcıların yaşanmışlıkları üzerinden hareketle yaşanmışlığın temeli sayılan faktörleri bulmaya çalışan nitel araştırma kapsamında orijinal bir çalışmadır (Yılmaz ve Şahin, 2016).

Veri Analizi

Veriler betimsel analizden faydalanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analizde belirlenmiş olan konulara göre veriler incelenip yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2011). Bundan dolayı konuya ilişkin özgün düşünce ve görüşlerin yansıtılabilmek için ara ara doğrudan alıntılardan faydalanılmıştır. Telefon görüşmesi, WhatsApp ve mail olarak toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarılarak bütünlük sağlanmıştır. Veriler analiz edilmiştir. Araştırmacılar arası güvenilirlik, Miles ve Huberman (1994) tarafından belirlenen formül ($\text{Güvenirlik} = [\text{Görüş birliği sayısı} / (\text{Toplam görüş birliği sayısı} + \text{Görüş ayrılığı}) \times 100]$) ile hesaplanmıştır. Uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun %70 ve üzeri olduğu durumlarda

istenen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmaktadır. Yapılan araştırmada da %76'lık bir yüzde ortaya çıkmıştır. Hesaplanan bu yüzde, yapılan kodlamaların güvenilir olduğunu göstermektedir. Nitel araştırmalarda araştırmanın inandırıcılığını (iç geçerlilik), dış geçerliğini (aktarılabirlik /transfer edilebilirlik), tutarlılık (iç güvenilirlik) ve teyit edilebilirlik (dış güvenilirlik) sağlamak amacıyla çeşitli yöntemler bulunmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Burada iç geçerlilik için doğrudan alıntılardan ve katılımcı onayı kullanılmıştır. Raporlama sürecinde katılımcıların doğrudan ifadelerine yer verilmiştir. Mümkün olduğunca telefon aracılığı ve WhatsApp üzerinden uzun süreli görüşme ve katılımcı teyidi kullanılmıştır. Yüz yüze görüşme gerçekleştirilememiş olsa da en kapsamlı bilgiyi alabilmek için görüşme süresi uzun tutulmaya çalışılmıştır. Görüşmeler Covid-19 salgından dolayı uygulanan sokağa çıkma kısıtlaması nedeni ile uzaktan iletişim araçları ile yapılmaya çalışılması araştırmacı ve araştırmaya katılanlar için iletişim ve odaklanma konusunda sıkıntı yaşansa da veriler toplanmış, katılımcılara tekrar ulaşılmış araştırma sorularına verdikleri yanıtları kontrol etmeleri; eksik gördükleri kısımları ya da tamamlamak istedikleri bölümleri tamamlamaları istenmiştir. Katılımcılardan teyit işlemi sırasında eksik gördükleri ve eklemek istedikleri görüş ve düşünceleri telefon aracılığı ile bildirmişlerdir. Dış geçerliliği sağlaması için detaylı tanımlamalar kullanılmış ve araştırma süreci ayrıntılı biçimde betimlemeye çalışılmıştır. Çalışmanın iç güvenilirliği tutarlık incelemesi kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırmacı grubunda yer almayan bir uzmana/danışmana (eğitim yönetimi ve denetimi alanında görev yapan bir öğretim üyesi) ilgili süreç detaylı olarak açıklanmış

ve kendisinden araştırma sonucunda ortaya çıkan yayını bir bütün olarak değerlendirmesi ve tutarlılık açısından incelemesi istenmiştir. İnceleme sonucunda araştırmanın bir bütün olarak tutarlı bir yapıda olduğu belirlenmiş olup veri, üretilen tema ve kodlar paylaşılarak dış güvenilirliğini sağlamak üzere teyit incelemesi yapılmıştır.

Bulgular

Yapılan analiz sonucunda, araştırmanın bulguları beş ana tema altında toplanmıştır. Bunlar neden yüksek lisan, süreç içerisine yaşanan zorluklar, kişisel yaşam, iş hayatı ve yüksek lisans programı. Konular ile ilgili olan temalar ve kodlamalar katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak belirtilmiştir. Doğrudan alınarak verilen ifadelerde katılımcılar sembolik olarak Y1, Y2, Y3..... olarak sembolize edilmiştir.

Neden Yüksek Lisans

Katılımcıların neden yüksek lisans yapmaya gereksinim duyduğunu maddeler halinde sıralayacak olursak:

- 1- Yöneticilik görevlendirmelerinde artı puan alabilmek
- 2- Mesleki alanda gelişim
- 3- Akademik kariyer olduğu gözükmemektedir.

Katılımcıların neden yüksek lisans yapmaya gereksinim duyduğu kendi ifadeleri ile dile gelmiştir.

(Y2): “Yöneticilik alanında kendimi geliştirmek, yüksek lisansın yöneticilikteki puan getirisi ile puanımı yükseltmek başlıca amaçlarımdır.”

(Y5): “Amaçlarımdan biri yüksek lisans yapıp okul yöneticiliğinde yönetim alanında yüksek lisans yapanlara 3 puan verildiği için tercih zamanı istediğim okulda görev almak için ek puan olarak diğer müdür arkadaşlarımdan daha yüksek puan almaktı. Diğer bir amacımda okul yöneticisi olduğumdan Eğitim Yönetimi ve Denetimi bölümünde yüksek lisans yaparak yönetim ve denetim ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olmak ve eksikliklerimi tespit edip onları gidererek sahada iyi bir yönetici olmaktı.”

(Y7): “Yüksek lisans ile yönetim kuramlarını öğrenmek yönetimde pratikte yaşanan sıkıntılara farklı bakış açısı ve çözümler bulmak. Yüksek lisans yaparak liyakat (işe ehil olma) olarak tanımlanan misyonunu gerçekleştirmek. Akademi ve eğitim yönetiminde yaşanan güncel değişimlerden haberdar olmak ve yönetici atamada yüksek lisans ek avantajlarına sahip olmak. Ayrıca toplumda rol model olmak.”

(Y9): “Eğitim yönetiminin sadece yaparak yaşayarak öğrenme ya da tecrübeye dayalı olarak yapılmasının yetkinlik ve nitelik anlamında yeterli olmadığını düşünerek akademik anlamda gerekli katkının gerek kurumuma gerek mesleğime gerekse bireysel gelişimime katkı sağlayacağımı düşündüğüm için.”

Katılımcıların görüşlerinden anlaşılacağı gibi öncelikli nedenin yönetici görevlendirilmelerinde artı puan almak olduğu gözükmektedir. Bundan

dolayı çoğu okul müdürü puan kaygısı ile yüksek lisans yapmakta, yüksek lisans mantığını kavrayamadıklarından dolayı kendilerini bu yönde adapte edememektedirler. Bununla birlikte puan kaygısının yanında mesleki alanda gelişme, yaşanan sorunlara yönelik akılcı çözümler sunabilmek ve akademik kariyer düşüncesi ile devam eden okul müdürleri de vardır.

Süreç İçerisinde Yaşanan Zorluklar

Her yapılan işte zorluk yaşandığı gibi yüksek lisans yaparken de elbette sıkıntı ve zorluklar yaşanmıştır. Bunları Maddi zorluklar, Yasal Zorluklar ve Çevresel Zorluklar olarak karşımıza çıkmıştır.

Maddi Zorluk

Eğitimin pahalı ve önü açık bir yatırım olduğu açıktır. Bundan hareketle elbette insanın kendini geliştirmesi için belli bir maddi giderinin olması gerekir ve normaldir. Bu maddiyat kimileri için normal düzeydeyken kimileri için ayrılan bütçenin üstündedir.

(Y2): “Maddi olarak kısmen zorluk yaşadım”

(Y3): “Uzaktan Eğitimle Yüksek Lisans yaptım. Her dönem belirli bir ücret yatırılması gerekiyordu. Final sınavı birkaç ilde yapıldığı için mecburen o illerden birine gitmem gerekiyordu. Konaklama ve otobüs ücreti de maddi zorluklar olarak kabul edilebilir.”

(Y4): “İster istemez maddi olarak zorluyor”

(Y5): “Herhangi bir maaşlı çalışan olduğum için yüksek lisans sürecinde maddi zorluk yaşadım”

Katılımcıların sabit bir gelir içerisinde olması çoğu katılımcının maddi zorluk yaşamasına engel olmuştur.

Yasal Zorluklar

Yasal olarak düzenlenmiş ve desteklenmiş olan yüksek lisans eğitimi yapan memurun kullanacağı diğer izinlere ilişkin uyulacak hususlar bölümüne şöyle açıklanmıştır:

Memurlardan lisansüstü öğrenime devam edenlere, görevlerini aksatmamak şartıyla izin verilmesi hususunda gerekli kolaylık sağlanır. Öğretmenlerin ders programları, lisansüstü öğrenimlerine devam edebilmelerine imkân verecek şekilde düzenlenir.” (Ek: 05/04/2013-485808 Bakan Onayı)

Yüksek Lisans yapan katılımcıların cevapları ve görüşleri incelendiğinde yasal açıdan herhangi bir sıkıntı ve problem yaşamadıkları görülmektedir.

Çevresel Zorluklar

Çevre olarak değerlendirebileceğimiz aile ve arkadaşlar arasında yüksek lisansın tam anlamı ile algılanamaması, çeşitli zorlukların çıkmasından dolayı kişiyi daha da zora sokmaktadır. Özellikle aileye yeteri

kadar zaman ayrılamaması aile içi desteğin yeterince olmaması çevresel zorlukların yaşanmasına sebep olmaktadır.

(Y4): “Yüksek lisans sürecince aile-çocuk faktörleri yönünden zorluklar yaşadım. Derslerin takibinde ve ödev, sınav çalışma esnasında çevresel faktörler etkili olduğunu düşünüyorum.”

(Y5): “Uzaktan Eğitimle yüksek lisans yaptığım için derslere çevrim içi katılmam gerekiyordu. Dersler akşam olduğu için iş yorgunluğunun üzerine bazen çekilmiyordu. Derslere katılıp dinlemek zorunda olduğumdan dolayı bazen eşime ve çocuklarıma zaman ayıramıyordum.”

(Y8): “Zaman ile ilgili problemler yaratım. Günün çoğu iş yerinde geçiyor. Aileme ayırdığım zamandan feragat etmek zorunda kaldım.”

(Y9): “Özellikle çevresel zorluklar etkiledi. Yaşadığım ve görev yaptığım şehir dışında başka bir şehirde yüksek lisans yaptığım için zaman ve ulaşım sorunu çok yaşadım.”

Çevresel koşullar içerisinde değerlendirebileceğimiz ailede desteğin yeteri kadar olmaması en yorucu ve umut kırıcı nokta olarak alınabilir. Aile bireyleri tarafından yüksek lisansta yaptıklarının lise eğitimi gibi algılanması ve sanki çok basitmiş gibi aktarılması ve yansıtılması umut kırıcı ve açıklanamayan bir durum haline getirmektedir. Bununla birlikte arkadaş çevresinde ki alaycı yaklaşımlar olduğu belirtilmiştir.

Kişisel Yaşam

İnsan iletişim halinde yaşayan bir varlıktır. İletişiminin düzenli ve sağlıklı olması insanı ayakta tutan en önemli unsurlardan biridir. Kişisel yaşam alanında psikoloji, sosyal alan, hayat bakış aşamaları olarak incelenmiştir.

Psikolojik

“Psikoloji; bir bireyi, bir topluluğu belirleyen, yönlendiren düşünme, duygulanma, davranış biçimlerinin tümüdür”. (TDK) Bu bağlamda insanın yeni bilgi ve beceri ile karşılaşp kullanması psikolojik olarak kendisini rahatlatmakta ve özgüven sağlamaktadır. Katılımcıların bununla ilgili fikirlerine bakacak olursak.

(Y2): “Yaptığım işin eğitimini almış olmanın psikolojik rahatlığını hissettim”

(Y4): “Aldığımız eğitim yönünden değerlendirdiğimde psikolojik açıdan derslerde aldığımız bilgileri kullandığımız zaman ve bana getirilerini hesapladığımda olumlu olduğu kanaatindeyim.”

(Y5): “Zaten Okul Müdürüsün. Bu yaştan sonra yüksek lisans yapmak sana ne kazandıracak? diyen arkadaşlarım oldu. Onların bu gibi soruları karşısında acaba doğru mu diyorlar diye düşündüğüm de oldu. Bir de dönem projesini hazırlamak psikolojik olarak beni zorladı.”

(Y8): “Psikolojik olarak daha liyakat sahibi hissetmeli sağladı. Empati kurma yeteneğimi arttırdı”

(Y9): “Psikolojik olarak bireysel anlamda kendimi gerçekleştirme konusunda katkısı oldu; ayrıca yönetim kademesinde problem çözme ve farklılıklar karşısında karar verme konusunda katkı sağladı.”

(Y11): “Kendime özgüvenim geldi”

Katılımcılarında ifade ettiği gibi yeni bilgiler edinmek bu bilgileri iş ortamında kullanmak sorunların çözümünde daha rahat olunduğunu görmek güven duygusunun geliştirmiş ve işlerine olan bağlılığı arttırmıştır.

Sosyal Alan

Sosyal bir varlık olan insanın çevresindeki sorunlara bakış açısı ve çözüm üretebilmesi sosyal alan içerisinde başarı ve saygınlık kazandırır. Sosyal alan içerisinde saygınlık, yeni arkadaş ortamı olumlu yansımaları iken yoğunluktan dolayı aile ve arkadaşlara zaman ayıramama olumsuz yönleri olarak değerlendirilebilir.

(Y1): “Sosyal anlamda yüksek lisans yapmış olmak çevre tarafından olumlu karşılanıyor. Diğer manada da pozitif anlamda etkiledi. Öğrendiğimiz yeni bilgileri süreçlerde uygulama şansı bulduk. Özellikle veli ile ilgili süreçlerin yönetiminde daha fazla yarar gördüm.”

(Y4): “Sosyal yaşantımı olumsuz etkilediğini düşünüyorum çünkü derslerin ciddi anlamda takibi gerekiyor.”

(Y5): “Yüksek lisans yaparken ister istemez sosyal çevreden belirli bir süre ayrı kaldım. Birinci önceliğim yüksek lisansı bitirmek olduğu için zaman zaman eş, çocuk, akraba ve çevremden belirli süre uzak kaldığım zaman oldu.”

(Y7): “Sosyal hayat daha kısıtlı zamanımın çoğunu dersler ve ödevlere ayırmak zorundayım. Ancak kendimi geliştirme fırsatı verip işimle ilgili planlar yapmak için bir fırsat yarattı.”

(Y9): “Sosyal olarak farklı öğretim kademelerindeki meslektaşlarımız ile bilgi alışverişi tecrübe paylaşımı gibi etkileşimler yaptığım işin niteliğine katkı sağladı.”

Belli bir zaman için alışılmış olunan sosyal çevreden ayrılmak onlara yeteri kadar zaman ayıramamak hem katılımcı hem de sosyal çevresi açısından zor olsa da belli bir dönem öncelik sıralamasının değişmesi gerekmektedir.

Hayata Bakış

Herkesin hayattan beklentisi ve hayat bakış açısı farklıdır. İnsanın kendini geliştirmesi arasında doğru orantı vardır. Hayata bakışı vizyon sahibi olma ve bilimsel temelli sorun çözme olarak değerlendirilebilir.

(Y2): “Lisansüstü eğitimin yaptığın işte kişiyi geliştirdiği ve işini daha iyi ve etkin yapmasını sağladığını, kişinin hayata bakış açısını daha olumlu hale

getirerek işinin güzel yanlarını görmesini sağlayıp zor yönleri ile mücadelede de daha etkin hale getirdiğini düşünüyorum.”

(Y3): “Bilimsel araştırma ve bilimsel bakış açısı gelişimi sağladı.”

(Y5): “Yönetim alanında yapmış olduğumuz hataları görme fırsatım oldu ve yüksek lisans olaylara bakış açımı değiştirdi, ufkumu açtı. Yönetim alanında kendimi geliştirme fırsatım oldu.”

(Y9): “Hayata bakış olarak sorunların kriz yönetimi açısından bir fırsat olduğu akademik anlamda öğrenilen bilgilerin sadece mesleğim ile ilgili olmayıp hayatın içinde benzer konular olduğunu gösterdi.”

(Y10): “Okumak, yeni şeyler öğrenmek ve en önemlisi mesleğinle ilgili bir şeyler yapmak hayata karşı daha farklı, daha eleştirel bakmamı sağladı.”

Yeni bilgiler insanların ufkunu açar ve yaşama bakışlarını değiştirir. Katılımcı okul müdürlerinden de anlaşılacağı gibi bilgi birikimine sahip olmak karşılaşılan sorunların çözümünde daha pratik çözümler üretilmesine sebep olmuştur.

İş Hayatına Etkisi

Yaptığın işte ne kadar bilgili, donanımlı olursan işine o kadar hâkim olursun. İş hayatındaki etkisine bakacak olursak iletişim ve kriz yönetimi olarak görülmektedir.

(Y2): “Öğretmen, öğrenci ve veli iletişim becerimi güçlendirdi. Yaptığım işin mesleki becerilerini kazanmış olmanın rahatlığını sağladı.”

(Y4): “İş hayatımı olumlu etkiledi. Daha öncesinde üzerime tanımlı görevleri ve işleri doğru yaptığı düşüncesindeydim. Fakat yüksek lisans eğitimimden aldığım kazanımlardan birisi de işleri doğru yapmanın değil doğru işi yapmanın önemini kavradım. Öğrenci başarısı, öğretmenlerle iletişim, veli sorunları gibi süreç yönetimi konusunda daha doğru kararlar almama fayda sağladı.”

(Y7): “İş yaşantımı olumlu etkiledi artık olaylara farklı bakıyorum yaşanan sorunlara bilimsel bir bakış açısıyla bakmama vesile oldu. İnsan davranışları ile ilgili daha kuramsal bakmaya ve tanımlamaya başladım.”

(Y9): “Mesleki anlamda konulara ve sorunlara bakış açımızı değiştirdi. Yönetim dilinin sadece mevzuat ile değil kriz yönetme becerisi olduğu ayrıca iletişimin ne kadar etkili ve önemli olduğu ve de akademik araştırmaların ve kavramların iş yaşamıma oldukça katkısı oldu.”

(Y11): “Görevimim de devam etmemi sağladı. Aynı zamanda yöneticilikte ek puan almamı sağladı.”

Görüşler doğrultusunda özellikle okul ortamındaki iletişim sıkıntılarının büyük oranda ortadan kalktığı görülmektedir. Veli öğretmen öğrenci ve velilerle olan iletişimlerde daha rahat olunduğu yaşanan sorunlarda daha çabuk ve net çözümlerim ortaya çıktığı görülmüştür. Böylelikle de kriz

niteliği taşıyabilecek problem ve sorunların kısa yoldan ortadan kalktığı görülmüştür.

Tamamlanan Yüksek Lisans Programının Zorlukları

Yüksek lisan eğitimi de olsa kendini öğrenci olarak hissetmek gerekir. Ders içeriği, zaman, sınavlar, ödevler konusunda kendini revize etmen gerekiyor. Bunun yanında teknolojiyi belli bir düzeyde kullanmak gerekmektedir. Tamamlanan Yüksek Lisans Programının zorlukları ders içeriği, ödev-araştırmalar, teknoloji kullanımı, sosyal yaşantıdan uzaklaşma ve sınavlar olarak belirlenebilir.

(Y1): “Uzaktan eğitim ile yaptığım için yüz yüze eğitim gibi olmuyor. Açıkçası CV için uzaktan Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında yüksek lisans yapmışım. Yüz yüze eğitimin daha faydalı olacağını düşünerek bir kere daha Eğitim Yönetimi Teftiş planlaması alanında tezli yüksek lisans yapıyorum. Uzaktan eğitimde işler olabildiği kadar kişinin kendisinde bitiyor. Motivasyonunuz yüksek ise verimi de yüksek oluyor. Motive olmazsanız süreçler kâğıt üzerinde kalıyor.”

(Y4): “Ders İçerikleri ve Zaman: Ders içerikleri yeterli fakat sosyal yaşantımız ve iş hayatımızdan dolayı içerikleri okuma konusunda zamansal sıkıntılar yaşadım. Sonrasında birikme olduğu zaman kavramakta zorluklar çektim. Biraz daha kolaylaştırılması yönünde çalışma yapılması kanaatindeyim

Ödevler: Her dersten ödev hazırlanma sürecinde zorluklar yaşadığımı düşünüyorum. Bulduğumuz kısıtlı zamanlarda ders takibi yaptığımız için ödevlere yoğunlaşma konusunda ciddi anlamda zaman sorunu yaşıyoruz. Her dersten birer ödev yerine dönemlik bizlerin seçeceği tek bir dersten ödev olması yönünde olsa idi içeriklere ve derslere daha fazla zaman harcaıabilirdim.

Sınav Sistemi: Uzaktan eğitim yüksek lisans programına dahil olma sebebimiz çevresel, iş ve zaman sıkıntısı olmasıydı. Vizelerde yapıldığı gibi Final sınavlarının da online olması gerektiğini düşünüyorum. Sorumluluğumuzda bulunan aile-iş gibi konularda da final sınavı için bir merkeze gidip gelme sürecinde zaman sorunu yaşıyoruz çünkü.

Teknolojik Sorunlar: Yüksek lisans eğitimim sırasında Teknolojiyi takip eden bir yönetici olduğum için teknolojik olarak herhangi bir sorun yaşamadım. Fakat birlikte yüksek lisans yaptığımız kişileri genel olarak değerlendirdiğim zaman teknoloji konusunda sorun yaşayan sınıf arkadaşlarımlın bu süreçte zorluklar yaşadığını duydum.”

(Y6): “Ders içerikleri kendi branşımla alakalı olduğu için akademik anlamda daha çok geliştım. Fakat idareci olduğumdan zaman sıkıntım olduğu için dersleri çalışırken biraz sıkıntı yaşadım. Zaman olarak ödevler çok vaktimi aldığından biraz sıkıntı yaşasam da yaptığım ödevler akademik anlamda bana çok şey kattı görevime bakış açım değişti iletişim becerilerimin daha çok geliştiğini düşünüyorum. Sınav sistemi ile alakalı herhangi problem

yaşamadım. Sınav gayet adil bir şekilde yapılmaktadır. Teknolojik sorular gayet uygun bir şekilde hazırlanmıştır çalışarak başarılı olabildiğimi düşünüyorum.”

(Y9): “Ders içeriği olarak sadece öğretmen adaylarına değil eğitim yönetimi alanında da mikro öğretim daha etkin kullanılabilir. Eğitim yönetimi sorun çözme odaklı bir görev olduğu için problem çözme etkinliklerine daha çok yer verilebilir. Mevzuat yorumlama becerisine katkı sağlayacak ders etkinlikleri yapılabilir. Sınav ya da tez odaklı sistemden ziyade kriz ve sorun yönetimi ve diğer uygulama eğitimleri artırılabilir. Teknolojiyi etkin şekilde kullanmak gerek uzaktan eğitim artırılarak maddi ve zaman yönetimi konusunda katkı sağlanabilir.”

(Y10): “Aslında ben eğitim yönetimi alanında yapılacak olan tüm yüksek lisans programlarının uzaktan eğitim yoluyla yapılmasının daha doğru olacağını düşünüyorum. Böylece hem zaman hem de enerji tasarrufu sağlanabilir.”

(Y11): “Üniversite bittikten sonra genel olarak birçok konuyu unutmuş olmama rağmen, tekrar hatırlamama sebep oldu. Kendimi öğrenci hayatıma donmuş gibi hissettim. İster istemez aradan geçen uzun zamana rağmen Beni zorlaması ve tekrar harekete geçirmesi adına güzeldi.”

Yüksek lisans süreci boyunca unuttuğum öğrencilik yıllarını hatırlamak ve öğrenci gibi davranışlarda bulunulmuş olsa da derslerin zamanında takibinin yapılmasının daha faydalı olacağı bilinci, ödev ve

araştırmaların daha detaylı ve bilimsel nitelikte hazırlanması gerekliliği, bunları yaparken harcanan zamandan dolayı aile arkadaş gibi sosyal çevreye ayrılan zamandan kısma, günümüz koşulları çerçevesinde teknolojik imkanları yeteri kadar kullanıyor olabilmek zorluklar içerisinde yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Araştırmada eğitim yönetimi alanında yüksek lisans yapan okul müdürlerinin, lisansüstü eğitim sürecine ilişkin deneyimleri incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, okul müdürlerinin lisansüstü öğrenim görme nedenlerinin ve bu süreçte yaşadıkları sorunlar incelenmesidir. Araştırma sonuçları okul müdürlerinin eğitim yönetimi alanında lisansüstü öğretim görme nedenleri arasında mesleki gelişim, sosyal statü elde etme, akademik kariyer ve yönetici görevlendirmelerinde artı puan sağlama yer aldığını göstermektedir. İlgili alan yazında bu sonuçları destekleyen araştırmalar mevcuttur (Kahraman ve Tok 2016). Ayrıca yapılan araştırmalarda okul yöneticilerinin lisansüstü eğitim gördükleri süre içerisinde hem mesleki hem de akademik olarak etkili yöneticilerde bulunması gereken özelliklerden liderlik, toplumsal katkı ve mesleki alanda uzmanlık gibi olumlu davranışlar kazanmayı da kendilerine hedef olarak belirledikleri görülmüş ve bunu destekleyen araştırmalar mevcuttur (Aküzüm 2016).

Mevcut çalışma kapsamında katılımcıların lisansüstü öğrenimi sürecinde karşılaştığı zorluklar; maddi, yasal ve çevresel zorluklar olarak karşımıza çıkmıştır. Eğitimin pahalı ve önü açık bir yatırım olduğu açıktır. Bundan hareketle elbette insanın kendini geliştirmesi için belli bir maddi giderinin olması gerekir ve normaldir. Bu maddiyat kimileri için normal düzeydeyken kimileri için ayrılan bütçenin üstünde olduğu söylenmiş ve az da olsa ekonomik sıkıntı yaratmıştır. Alan yazında yapılan araştırmalarda lisansüstü eğitim sürecinde maddi yönden destek amacıyla “öğrenim desteği” verilmesi gerektiğini destekleyen çalışmalar mevcuttur (Alabaş, Kamer ve Polat, 2012).

Kişisel yaşam alanında; psikoloji, sosyal alan, hayata bakış aşamaları olarak incelenmiştir. Katılımcılarında ifade ettiği gibi yeni bilgiler edinmek bu bilgileri iş ortamında kullanmak sorunların çözümünde daha rahat olduğunu görmek güven duygusunu geliştirmiş ve işlerine olan bağlılığı arttırmıştır. Belli bir zaman için alışılmış olunan sosyal çevreden ayrılmak onlara yeteri kadar zaman ayıramamak hem katılımcı hem de sosyal çevresi açısından zor olsa da belli bir dönem öncelik sıralamasının değişmesi gerekmektedir. Yeni bilgiler insanların ufkunu açar ve yaşama bakışlarını değiştirir. Alan yazında yapılan araştırmalarda da Kara (2008) tarafından yapılan çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Kara, lisansüstü eğitimin kişinin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağladığını gerek öğretmenlik gerek yöneticilik alanında güncel gelişmeleri takip ederek sosyalleşmeyi sağlaması, kendilerini geliştirmeleri şeklinde ifade ettikleri

sonucuna ulaşmıştır. Katılımcı okul müdürlerinden de anlaşılacağı gibi bilgi birikimine sahip olmak karşılaşılan sorunların çözümünde daha pratik çözümler üretilmesine sebep olmuştur. Lisansüstü öğrenim görmenin sonucunda yeni bir sosyal çevre kazandıklarını, kurumu iyileştirme ve geliştirme noktasında daha aktif rol aldıklarını, bir araştırmayı yürütebilme becerisi kazandıklarını, bu eğitimi alan yöneticilerin daha yenilikçi kararlar alarak dönüşümcü liderlik özellikleri gösterdiklerini belirtmiştir.

Yüksek lisans sürecinde derslerin zamanında takibinin yapılmasının daha faydalı olacağı, ödev ve araştırmaların daha detaylı ve bilimsel nitelikte hazırlanması gerekliliği yaparken harcanan zamandan dolayı aile arkadaş gibi sosyal çevreye ayrılan zamandan kısma, günümüz koşullarında teknolojik açıdan yeteri kadar donanımlı olmamak zorlukları arasında yer almaktadır. Lisansüstü öğrenim gören okul müdürlerinin genellikle programlarını çalışma, aile ve öğrenciliğe aynı anda imkân verecek şekilde ayarlayamadıkları ve buna bağlı olarak derse devam etme konusunda güçlük çektiklerini ifade etmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak eğitim yönetimi lisansüstü programlarının daha etkili bir şekilde uygulanması bakımından bazı öneriler sunulabilir. Buna göre eğitim yönetimi alanının, yöneticilere ayrıntılı tanıtımının yapılması, okul yöneticilerine eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitimin zorunlu hale getirilmesi, lisansüstü eğitim yapanların masraflarının

karşılımları konusunda burs imkanının veya öğrenim desteğinin verilmesi, maaş ya da unvan gibi teşvik edici önlemlerin alınması, lisansüstü öğrenim gören okul yöneticilerin okul-üniversite iş birliğinde farklı görevler almalarının önünün açılması önerilebilir. Ayrıca lisansüstü eğitim konusunda daha bilinçli tercih yapmaları yönünde yöneticilerin eğitim yönetimi alanını tercih etmeleri hususunda MEB-Üniversite iş birliğinde farklı projelerle çalışmalar yapılması söylenebilir. İlk defa yönetici atama ve yeniden değerlendirmelerde puan katkısı olarak verilen lisansüstü eğitim desteğinin devam etmesi ve eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitim tercih etmeleri yönünde yöneticilere kongre, bilimsel toplantı vb. çalışmalarla bilinçlendirilmesi söylenebilir.

Kaynakça

- Aküzüm, C. (2016). Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Eğitim Yönetimi Programı Bağlamında Lisansüstü Eğitime Bakış Açılarının İncelenmesi, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 67.
- Alabaş, R., Kamer, S.T. ve Polat, Ü. (2012). Öğretmenlerin Kariyer Gelişimlerinde Lisansüstü Eğitim Tercih Sebepleri ve Süreçte Karşılaştıkları Sorunlar, *E-İnternational Journal Of Educational Research*, 3 (4), 89-107.
- Aydemir, S., & Çam, Ş. S. (2015). Lisansüstü Öğrencilerinin Lisansüstü Eğitimi Almaya İlişkin Görüşleri, *Turkish Journal of Education*, 4(4), 4-16.
- Çakar, Ö. (1997). *Fen Bilimleri Alanında Bilim Adamı Yetiştirme: Lisansüstü Eğitim*, Ankara: TÜBA.
- Glesne, C. (2012). *Nitel Araştırmaya Giriş*, (Ersoy A., & Yalçınoğlu P.Çev. Ed.). Ankara: Anı.
- İlhan, M., Öner Sünkür, M., & Yılmaz, F. (2012). İlköğretim Öğretmen Adaylarının Lisansüstü Eğitime Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Dicle Üniversitesi Örneği), *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 22-42.
- Kahraman, Ü., & Tok, T. N. (2016). Eğitim Yönetimi Denetimi Planlaması ve Ekonomisi Lisansüstü Öğrencilerinin Aldıkları Eğitim Hakkındaki Görüşleri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 147-164.
- Kara, F. (2008). Matematik Öğretmenlerinin Lisansüstü Eğitim Deneyimleri ve Okul Yaşantılarına Yansımaları, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Karaman, S., & Bakırcı, F. (2010). Türkiye’de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 94-114.

Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, Beverly Hills: Sage Publications.

Yılmaz, K. ve Şahin, T. (2016). Eğitim Fakültelerindeki Araştırma Görevlilerinin Mesleki Deneyimlerinin İncelenmesi: Araştırma Görevlisi Olmanın Anlamına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44, 143-1

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5.Baskı), Ankara: Seçkin.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı), Ankara: Seçkin.

Yükseköğretim Kurulu [YÖK], (2016). *Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*.

Kemalist Kadınların “Eski”-“Yeni” İkiliği Üzerinden Tanımladıkları Haklar, Özgürlükler ve Tehditler

Emel ÇOKOĞULLAR*

Öz

Osmanlı son döneminden itibaren başlayan modernleşme çabaları, toplumun tüm kurumları üzerinde etkisini göstererek hareket alanını genişletmiştir. Bu süreçte, o güne kadar neredeyse hiç değinilmeyen konular gündeme taşınmış ve farklı bir dönemin başladığının ilk izleri böylece ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu izlerden biri ve en önemlisi kadının ikincilleştirilmesi ile ilgili sorunların dile getirilmesi olmuştur. Yer yer yükselen sesler, İslamî teamüllerle çevrili “mahremiyet” vurgusu ile durdurulmaya, makul olarak nitelendirilebilecek ölçülerde reformlar yapılmaya çalışılmıştır. Radikal olarak değerlendirilen reform çabalarında dahi altta yatan koyu bir temkinlilik varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 1923’te Cumhuriyet’in ilanının ardından ise yaratılmaya çalışılan “yeni kadın” ile medeniyete âdeta bir kimlik ve beden kazandırılmıştır. Yapılan yasal düzenlemelerle toplumsal ve aile içi konumu büyük ölçüde değişime uğrayan bu “yeni kadın”, önemli vazifeleri yerine getirmekle mükellef kılınmıştır.

---

* Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, emel.cokogullar@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9975-1618

* Çokoğullar, E. (2022). Kemalist Kadınların “Eski”-“Yeni” İkiliği Üzerinden Tanımladıkları Haklar, Özgürlükler ve Tehditler, *Akademik Açı*, 2(2), s. 33-67.

Kemalist rejim tarafından belirlenen bu görev ve sorumlulukların yerine getirilme aşamasında ise rol model olan kadınlardan, çizilen sınırlar içerisinde ve daha önceden geniş bir tanımlaması yapılmış olan davranış kalıplarına uygun bir şekilde hareket etmeleri istenmiştir. Söz konusu “uygun olma” söyleminin içeriğine de genel itibarıyla birtakım dışsal nitelikler ve kamusal alan pratiklerine dair kabul gören ilkeler şekil vermiştir. Mustafa Kemal’in kendilerine verdiği görevi eksiksiz yerine getirmeye çalışan bu kadınlar, özellikle Mustafa Kemal’in ölümünün ardından rejimi kollama ve koruma görevini laiklikle şekillenmiş sadakat bağıyla güçlendirmişlerdir. “Kemalist kadın hareketi” olarak adlandırılan bir kadın hareketi oluşturmuşlar, örtünmeye devam eden ve bunu özellikle laikliğe gölge düşürecek niteliğe büründüren kadınlara karşı derin bir öfke duymuşlardır. Kemalist kadınlar, bu tavrı Mustafa Kemal’i anlamamakla ya da Mustafa Kemal’e karşı beslenen hasmane duygularla özdeşleştirmişlerdir. Bu çalışmada da kendilerini “Kemalist” olarak tanımlayan kadınların laiklik algısı ele alınmaya çalışılmakta ve geliştirdikleri laiklik savunusunun temel parametreleri üzerinde durulmaktadır. Mustafa Kemal ile kurdukları vefa ilişkisinin varoluşsal kaygılarla birlikte ele alınış biçimi ve tehdit tanımlamaları incelenmektedir. Bu nedenle de öncelikle “yeni kadın”ın kim olduğuna dair kuramsal çerçeve oluşturulmakta ve feminist literatürden yararlanılmaktadır. “Kemalist kadın hareketi”nin tehdit algısı, kadın hakları ve kadın özgürlüğü ilişkisinin ortaya konması, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kemalist kadınlar, Mustafa Kemal, “Yeni kadın”, Laiklik.

Rights, Freedoms and Threats Defined by Kemalist Women Through the “Old”-“New” Duality

Emel ÇOKOĞULLAR

Abstract

The modernization efforts, which started from the last period of the Ottoman Empire, expanded the field of action by showing its effect on all institutions of the society. In this process, issues that were almost never mentioned until that day were brought to the agenda and the first traces of the beginning of a different period began to emerge. One of these traces, and the most important one, was the voicing of the problems related to the subordination of women. However, the voices rising in places were tried to be stopped with the emphasis on “privacy” surrounded by Islamic practices, and reforms were made to a reasonable extent. Even in the reform efforts that were considered radical, the underlying cautiousness continued to exist. After the proclamation of the Republic in 1923, with the “new woman” that was tried to be created, civilization almost gained an identity and body. This “new woman”, whose social and family position has changed to a great extent with the legal regulations, has been made responsible for fulfilling important duties. During the fulfillment of these duties and responsibilities determined by the Kemalist regime, women who were role models were asked to act within the boundaries drawn and in accordance with the behavior patterns that had been broadly defined before. The content of the aforementioned “conformity” discourse

has been shaped by some external qualities and accepted principles regarding public sphere practices in general. These women, who tried to fulfill the duty given to them by Mustafa Kemal, strengthened their duty to watch and protect the regime, especially after the death of Mustafa Kemal, with a bond of loyalty shaped by secularism. They formed a women's movement that can be called the "Kemalist women's movement", and they felt a deep anger against women who continue to cover up and cast this into a shadow, especially against secularism. Kemalist women identified this attitude with not understanding Mustafa Kemal or with hostile feelings towards Mustafa Kemal. In this study, the perception of secularism of women who define themselves as "Kemalist" is tried to be discussed and the basic parameters of the secularism defense they have developed are emphasized. The way in which the relationship of fidelity they established with Mustafa Kemal is handled together with existential concerns and threat definitions are examined. For this reason, first of all, a theoretical framework about who the "new woman" is formed and feminist literature is used. The aim of the study is to reveal the relationship between the threat perception of the "Kemalist women's movement", women's rights and women's freedom.

Key words: Kemalist women, Mustafa Kemal, "New woman", Secularism.

Giriş

1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile siyasal, toplumsal ve kültürel alanda büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır.¹ Devrim niteliği de kazanan bu değişim ve dönüşüm dalgası, ulus-devletin inşası adına her alana dokunarak ilerlemiştir. Ancak en kapsamlı değişim, kadının yaşamında gerçekleşmiştir. Yaratılmaya çalışılan “yeni kadın”² ile medeniyete âdeta bir kimlik ve beden kazandırılmıştır.³ Kadınların kurtuluşu ile ulusun ilerlemesi eşdeğer görülmüştür (Göle, 1998, s. 75). Kurtuluş Savaşı devam ederken gösterdiği cesaret öne sürülerek “analık” ve “kadınlık” misyonlarının güçlü bir

¹ Temel amaç, tabii ki de yönün Batı olarak belirlenmesi nedeniyle Batılı bir devlet yaratarak ilerlemenin sağlanmasıydı. Modernleşmek, laikliğin inşası ve yeni siyasal pratikler yaratılması, bu süreçteki yasal düzenlemelerin ve uygulamaların yegâne motivasyon kaynağıydı. Bu konuda detaylı ve farklı analizler için bkz. Alev Çınar, *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey Bodies, Places, and Time*, University of Minnesota Press, Minneapolis & London, 2005.

² Kadın konusu, özellikle feminist literatürde tanımlandığı şekilde ele alınmaya çalışılmış ve “yeni kadın” tarifi de yine bu perspektif eşliğinde açıklanmıştır.

³ Bu konuda bkz. Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu,” *Tarih ve Toplum*, 51, Mart 1988; Şirin Tekeli, “Kadın”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 5*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991; Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve ‘Münevver Erkekler’”, *75 yılda kadınlar ve erkekler*, Ed. A. Bertkay Hacımırzaoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998; Zehra F. Arat, “Kemalizm ve Türk Kadını, *75 yılda kadınlar ve erkekler*, Ed. A. Bertkay Hacımırzaoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998; Zehra Toska, “Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar,” *75 yılda kadınlar ve erkekler*, Ed. A. Bertkay Hacımırzaoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998; Ayça Gelgeç Bakacak, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 11, Sayı 44, Güz 2009; Fatmagül Bertkay, *Tarihin Cinsiyeti*, 5. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.

şekilde vurgulandığı bir kimlik tanımlaması yapılmıştır.⁴ Savaşın sona ermesiyle ve tabii ki Cumhuriyet'in ilan edilişiyile birlikte bu kimliğe çok daha büyük sorumluluklar şekil vermeye başlamıştır. Bu sorumluluklar arasında en önemlisi kuşkusuz, laik rejimin ve inkılapların korunması olmuştur. Kadından beklenti, oldukça açık bir şekilde ortaya konmuş ve eski "kara günler" de bu beklentilerle birlikte hatırlatılmıştır. Rejimin herhangi bir tehlike ile karşılaşmasının en başta kadının yaşamını alt üst edeceği ve hiç arzu edilmeyen şeylerin yaşanmasına neden olacağı anlatılmaya çalışılmıştır. En büyük tehdidin de medeniyete engel olduğu düşünülen radikal dinî örgütlenmelerden, menfaatlerini önceleyerek milletin saf duygularını istismar eden ve gizli emelleri olan dış mihraklarla ortaklık kuran kitlelerden geleceği ortaya konmuştur. Dolayısıyla özellikle laiklik konusundaki hassasiyet, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin neredeyse ana gündemini oluşturmuştur. Gerçekten de laikliğin sağlanabilmesi açısından yapılan yasal düzenlemeler, farklı bir dönemin başladığının en tipik göstergesi olmuştur. Laik politikaların devreye girmesiyle birlikte İslamî teamüllerin etkinliğini yitirdiği, kadınlara dair belirlenen katı ve keskin sınırların da böylece aşılmaya başladığı görülmüştür. Kamusal alanda kadının "yeni" görüntüsü, bu aşma durumunun halihazırdaki en güçlü göstereni olmuştur.

---

⁴ Bu konudaki farklı tartışmalar için ayrıca bkz. Ayşe Durakbaşı, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007; Fatmagül Berktaş, "Feminist Teoride Açılımlar", *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Y. Ecevit ve N. Karkıner, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2013.

Laikliğin herhangi bir tehlike ile karşılaşmasının ya da zarar görmesinin, kadınların sahip oldukları hak ve özgürlüklerin kaybı anlamına geleceği ve onları yeniden esaret zincirine dahil edeceği rejimin üstü örtük ama bir o kadar da en güçlü mesajı olmuştur. Laiklik ve kadınların varoluşu arasında kurulan bağ, Kemalist kadınların ortaya çıkış dinamiklerini hazırlamıştır. 1950-1980 arası dönemde, genellikle dernekler bazında örgütlenerek resmi ideolojinin ve Kemalist ilkelerin savunusunu gerçekleştirmişlerdir (Çaha, 1996, s. 130). Bu dönemde, kendisini “Kemalist” olarak tanımlayan kadınlar rejimin laik karakterine yönelen birçok farklı sorunla karşı karşıya kalmışlar ve kadınların kılık-kıyafeti başta olmak üzere, irticai tehdit olarak adlandırdıkları hemen her olay karşısında belirgin bir hazırbulunuşluk içerisinde olmuşlardır. Özellikle de 1960’ların sonlarında, örtünme çağrısıyla kamusal alana çıkan İslamcı kadınlara karşı katı bir tepkisellik geliştirmişlerdir.⁵ Gerek güçlenen tehdit algısı gerekse de önlem olarak durdurma çabası, bu dönemde Kemalist kadınların örgütlenme pratiği üzerinde etkili olmuştur.

“Kemalist kadın hareketi” olarak adlandırılan bu hareketin ortaya çıkışının esas gerekçesi, laikliğin irticai faaliyetler nedeniyle karşı karşıya kalması muhtemel tehditleri önceden fark ederek durdurmak ya da bu tür faaliyetlerin gelişmesini önlemek olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada da

---

⁵ Bu dönemde ortaya çıkan İslamcı kadınların temel söylemleri ve talepleri için bkz. Emel Çokoğullar Bozaslan, 1967’den 2000’lere Değişen İslamcı Kadın Kimliği: Cemiyetin Kurtarılmasından Bireysel Yaşam Kaygılarına Doğru, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Kemalist kadının, toplumsal ve siyasal alana dair temel söyleminin ne olduğu sorunsalı üzerinden hareket edilmektedir. Öncelikle görüntüsü ile değişime uğrayan ve Osmanlı kadını olmaktan çıkarak farklı bir kimlik kazanan “yeni kadın”ın nasıl bir karşıtlık kurularak tanımlandığı ele alınmaktadır. Ardından medeni ve siyasal haklarına kavuşan kadının temel misyonunun, rejimin ilkelerini ve öğretisini yeni nesle aktarmak ve yeni neslin, rejimin beklentisi doğrultusunda yetişmesini sağlamak olduğu tezi üzerinden hareket edilmektedir.⁶ Kemalist kadınların ise özellikle Mustafa Kemal’in ölümünün ardından ortaya çıktığı ve laikliği önceleyecek şekilde rejimi koruma-kollama gönüllülüğü içerisinde hareket ettiği savı tartışılmaktadır. Benzer yaklaşımla özgürlük anlayışlarını şekillendiren unsurların neler olduğu da yine çalışmanın bir diğer tartışma başlığını oluşturmaktadır. Hak kavramına bakışlarını belirleyen ne olduğu, laiklik savunularını yaparken vazife tanımını nereye yerleştirdikleri ve tabii ki Mustafa Kemal ile kurdukları vefa-vazife ilişkisi ele alınmaktadır. Derleme özellik gösteren bu çalışmada, öncelikle feminist literatürden yararlanılmakta, sınıfsal olarak da farklılaşan kadın kimliklerine değinilmekte ve Kemalist kadınların bu farklı kimlikler karşısında ne tür sistemsel kaygılar yaşadıkları incelenmeye çalışılmaktadır.⁷

---

⁶ Zehra Arat (1994, s. 58-59) da bu tezi analiz etmekte ve bu süreçte, kadınların yaşamında gerçekleşen yeniliklerin kadın özgürlüğünü amaçlamadığını; aksine rejimin ilkelerinin aktarılması ve yeni neslin bu ilkelere göre yetiştirilmesi misyonunun kadına yüklediğini ileri sürmektedir.

⁷ Bu konuda, özellikle feminist literatürde oldukça önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda da kadının, bu yeni görüntüsünün siyasal ve toplumsal açıdan sahip olduğu işlev ve önem üzerinde durulmakta ve “yeni kadın” ile ulaşılması planlanan amaca odaklanıldığı görülmektedir.

Kendisini “Kemalist” olarak tanımlayan kadınların, geçmiş, bugün ve gelecek algılarında başta laiklik olmak üzere, Cumhuriyet’in temel ilkelerinin anlamı vurgulanmakta ve başörtüsü-türban tartışmalarında bu anlamın her defasında yeniden üretilerek aktarılmasının ortaya konması amaçlanmaktadır.

“Kara Günler”den Sonra Kavuşulan “İnsanca Haklar”

Türkiye’de modernleşme süreci ele alınırken ve temel dinamikleri üzerinden bir okuma gerçekleştirilirken özellikle kadının toplumsal konumuna, gündelik yaşamına ve aile içindeki yerine değinmek âdeta bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kadın konusu, çok temeldir ve bu temel üzerinden bir çerçeve oluşturmamak eksiklik oluşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle de literatürde Osmanlı-Türk modernleşmesini inceleyen neredeyse birçok çalışmada, kadının yaşamında meydana gelen değişimler üzerinde durulmakta ve devlet politikalarının anlaşılması gayreti öne çıkmaktadır. Nitekim Osmanlı’dan Cumhuriyet’e gelirken incelenen modernleşme hamlelerinde, kadın politikalarının önemli bir ayırım noktası oluşturduğu görülmektedir. Bu yönüyle, bir karşıtlık oluşturulacaksa ya da bir kopuştan bahsedilecekse laiklik meselesi, oldukça işlevsel bir ilerleme sağlamak ve karşılaştırma yapabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Gerçekten de laiklik, reformların ve değişimin öncelikli koşulu olarak görülmüş ve politikalar da bu durum göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

Toplumun ve toplumsal kurumların dinî etkilerden uzaklaştırılması amacı taşıyan yasal süreç başlatılmıştır.

Eğitim ve adalet alanlarında gerçekleştirilen düzenlemeler, toplumsal ve kültürel yapı üzerinde başlı başına dönüştürücü etkilerde bulunmuştur. Latin alfabesinin ve İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi, Miladi takvime geçiş, kılık kıyafette yeni görüntüler şeklinde sıralanabilecek kararlarla dönüşüm ve ulus-devletin inşa sürecindeki amaç belirginlik kazanmıştır (Jayawardena, 1986, s. 33-34). Bu amaçla doğrudan bağlantılı olarak, kamusal alan da dinsel simgelerden arındırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilanının ardından tasarlanan kamusal alan da "giyim kuşamdan, yeme içme alışkanlıklarına ve sokakta yürümeye kadar modern yaşam biçimine ait unsurların, bu yaşam biçimini benimsemiş olanlarca görünür kılındığı bir alan" olarak belirlenmiş ve yaratılan ulus ve ulusal kimlikte laiklik, milliyetçilik ve halkçılık ilkeleri daha belirgin olmuştur (Kubilay, 2010, s. 146-147). En önemlisi de kadınlar, kamusal alan da görünür kılınmışlardır. Yaşama doğrudan katılmaya ve özellikle eğitim olanaklarından etkin bir şekilde yararlanmaya başlamışlardır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu hem eğitimin laik karakter kazanması hem de kadınların eğitim sürecine katılımını sağlaması ve örtünme zorunluluğunun ortadan kalkması sonuçlarını yaratmıştır (Tekeli, 1985, s. 1193). Örtünmenin kaldırılması, kadının modernite ile bağının kurulabilmesi açısından dönemin koşulları itibariyle oldukça işlevsel olmuş ve

özgürlükle ilgili oluşturulan söylemsel çerçeve, büyük ölçüde örtünme konusu üzerinden bir dinamizm yakalamıştır.

Giyim kuşam meselesi, sahip olduğu sembolik anlam nedeniyle önemsenmiş; bir bakıma modernliğin, dinî değerler ve dinsel kültürün hakimiyetinin mücadelesini özetlemiştir (Mardin, 1993, s. 75). Geçmiş ve esaret ilişkisi, kadının kapalı kapılar ardındaki yaşamı ve örtünme zorunluluğu bağlamına yerleştirilerek işlenmeye çalışılmıştır. Bu ilişkinin kurulmasında “kara günler” gerek kadınlar gerekse de Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının ve daha sonra Kemalist-laik kesimin doğrudan olmasa da mesaj kaygısı taşıdıkları anlarda başvurdukları bir metafor olmuştur. “Kara günler” metaforu, ironik olarak kullanım konforu sağladığı gibi, kadınların içselleştirme deneyimi açısından da önemli olmuştur. “Eski” ve “yeni” arasında oluşan büyük farklılık, bizzat kadının varlık alanı üzerinde somutlaşmış ve siyasal alan, karşılaştırma üzerinden şekillenmiştir. Dolayısıyla da farklılık vurguları ve karşılaştırma, dönemin temel söylemleri olarak öne çıkmıştır. Örneğin 1926’da doğan ve edebiyat alanında önemli çalışmalar yapan Müjgân Cunbur (1976, s. 35) da Cumhuriyet öncesi ve sonrası şeklinde bir ayırım yaparak yaşanan değişimden bahsetmiş ve bu değişimin yaşanmasında Mustafa Kemal’in rolüne değinmiştir:

...kadın hayatımızda cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet döneminde olmak üzere, kesin ve belirli bir sınırla ayrılmış iki devre görülür. İki devre arasındaki farklılık yani

gelişme ve değişme çok büyüktür. Bu farklılığı yaratan sebep ise Atatürk'ün kadına verdiği değer ve gösterdiği önemde aranmalıdır.

Cunbur'un (1976, s. 35) değindiği bu kesin ve belirli sınırla ayrılan iki devir/dönem ifadeleri, kendisini Kemalist olarak tanımlayan kadınların temel olarak üzerinde durdukları konuların başında gelmiştir. Yaşanan değişimin ve kazanılan hakların büyük ve önemli olduğu, genellikle yapılan bu ayrımlar eşliğinde anlatılmaya çalışılmıştır. Avukat Enise Arat (1976, s. 94) da Cunbur'un yaptığı ayrıma benzer bir değişim tanımlamış ve kadınların Cumhuriyet öncesindeki yoksunluklarının Cumhuriyet sonrasında hak kazanımı yoluyla aşıldığını ileri sürmüştür:

Özellikle 19. asra kadar olan süre içinde kadın dış hayattan tam olarak ayırt edilmiş, hareme kapatılmış, eğitim ve öğretimden yoksun bırakılmak suretiyle her türlü fikrî ve sosyal çalışmalardan alıkonulmuştur. Kadınların, yasalarla tüm vatandaşlık haklarına sahip olmaları Cumhuriyetten sonra ve kuşkusuz büyük ATATÜRK'ün önderliği, yol göstermesi sayesinde olmuştur.

Başta medeni haklar olmak üzere kazanılan haklar, Kemalist kadınların kendilerini gerçek anlamda yaşamda var olmakla eşdeğer görmelerini sağlamıştır. Hemen her koşulda da bu hakların, kendileri için sahip olduğu anlamın bu yönüne değinmişlerdir. 1933'te doğan Prof. Dr. Günsel Koptagel-

İlal (1998), bu etkinin kadın cephesinde yarattığı farklılığı anlatabilmek için “insanca haklar” ifadesini kullanmıştır:

Türkiye’de Cumhuriyetin kurulması herkes için önemli bir anlam taşıyordu ama bunun kadınlara getirdiği şeyler çok daha derin anlamlıydı. Cumhuriyetin kurulmasının ardından başlatılan reform hareketleri kadınlara insanca hakları ellerine alma fırsatı vermişti.

“İnsanca haklar”, kadının yaşamında gerçekleşen değişimin ne denli büyük ve önemli olduğunu anlatmak için kullanılmıştır. Cumhuriyet öncesindeki ikincilleştirilmiş konumu ve yok sayılması, yaşama dair oldukça temel pratikleri dahi yerine getirememesi sonucunu yaratmıştır. Siyasal düzenin erkeğin izni ve otoritesi üzerinden kendisini besliyor oluşu, kadınların yaşam alanını oldukça daraltmıştır. Bu nedenle de “insanca haklar” ile anlatılmak istenen, çok esasa ilişkin; başka bir ifadeyle, kadının yaşamsal varlığına dair bir ötelemenin yaşandığı gerçeği üzerine olmuştur. Koptagel-İlal’ın (1998) bahsettiği bu “insanca haklar” ile aslında büyük ölçüde elde edilen medeni haklara yönelik bir vurgu çabası belirginlik kazanmıştır. Medeni haklar ile ataerkinin her alana yayılmış mutlak egemenliği sarsılmış ve kadının, dahil olması pek de mümkün olmayan meslek gruplarının bir üyesi olabilmesi sağlanmıştır. Görüntü ya da mesaj düzeyine indirgenemeyecek bu dahil olma dahi başlı başına bir değişim sürecini anlatmıştır. Söz konusu bu “insanca haklar”, kadınların yeni rejimle uyumlu ve iş birliği içerisinde hareket

edebilmeleri açısından da oldukça önemli görülmüştür. Zira bu aşamadan sonra, kendileri için belirlenen rol ve görevlere uygun şekilde davranabilmelerini engelleyecek sorunlarla karşılaşma ihtimalleri ortadan kaldırılmıştır. Bizzat Mustafa Kemal de annelik başta olmak üzere, kadının rol ve görevlerini çok önemsemiş ve kadınların, her alanda fiili katılımını önceleyerek onlardan görev bilinciyle hareket etmelerini talep etmiştir.⁸ Türk Anneler Derneği Genel Başkanı Türkân Aksu'nun Cumhuriyet'in 50. Yılı adına kaleme aldığı bir metinde hem bu değişimi gözlemleyebilmek hem de Mustafa Kemal ile kurulan bağlantıyı anlayabilmek mümkündür. Aksu (1973, s. 160), geçmişte kadının yerinin yalnızca ocak başı ve beşik yanı ile sınırlı olduğuna değinmiş ve bu sınırlı yaşam alanından artık çıkılarak kadınlara “medeni yaşantı”nın bahşedildiğini belirtmiştir:

...Bizlere medeni bir anlayış ve medeni bir yaşantı bahşeden ve daha başarılı hizmet yolu açan Aziz ve mübarek ATA'nın ruhu şâd olsun, Türk anası O'na daima minnettardır.

---

⁸ Esaretin ve ikincilleşmenin en temel göstergelerinden biri olarak imlenen çarşaf ve peçenin terk edilmesiyle de artık önemli vazifeleri yerine getirme vakti gelmişti. Karanlık ve saklanma, kadınları anlatmıyordu; aksine kadınlar, modern bir görüntüde medeniyeti temsil ediyorlardı. Dolayısıyla Osmanlı son döneminde çeşitli nedenlerle belirginlik kazanan ve hatta güçlenen Osmanlı kadın hareketinin ortaya koyduğu kadın kimliğinden farklı bir kadını Cumhuriyet'in “yeni kadın”ı. Her şeyden önce o, dış görünüşü ile Osmanlı kadınından çok farklı bir görüntüye sahipti. Salt sembolik düzeyde bir görüntü değişimi olarak değerlendirilmeyen bu değişimin, başlı başına bir içselleştirme ve bilişsel uyanışı da beraberinde getireceği düşüncesi öne çıkmıştı. “İnsanca haklar”ın yaratması beklenen yeni toplumsal ve kültürel dokunun da zaman içerisinde bu aydınlanışı destekleyeceği fikri güçlenmişti.

“Medeni yaşantı” ve “insanca haklar”, oldukça açık bir farklılaşma ve değişimin ifadesi olarak kullanılan bir tanımlama çabası olmuştur. Medeniyet ve özgürlük ilişkisi de yine kadının yaşam alanı üzerinden kurulmuş ve milliyetçi kodlarla birlikte modern öğelerin gücü arttırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte de Mustafa Kemal’in rolü, benzersiz hale getirilmiş ve kadının anneliği ile birlikte anılan bir ATA profilini öne çıkarma amacı belirginleşmiştir. “Kara günler”in geride kaldığı ve bir daha o “kara günler”e dönülmemesi için medeni olana bağlı kalmak ve kazanılan “insanca haklar”dan taviz vermemek gerektiği düşüncesi, Kemalist kadınların özellikle 1960 sonlarından itibaren özgürlük ve tehdit algılarını belirlemiştir.

Haklar-Özgürlükler-Tehditler ve Mustafa Kemal

Laikliğin inşası ve sonrasında korunması, Cumhuriyet’in temel amaçlarından biri olarak öne çıkmıştır. İslam’ı kontrol altına alarak millet yaratılmaya çalışılmış ve Cumhuriyet seçkinlerinin bu tercihinde de Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ülkenin geri kalmışlığının nedenini dinde görmeleri etkili olmuştur (Kadıoğlu, 1999, s. 30). Bu nedenle 1923’ten itibaren batılılaşma eksenli dönüşümün ve yeni rejimin, dinden gelecek tehlikeler karşısında zarar göreceği düşünülmüştür. Devrim niteliğindeki değişiklikler, dinî kurumları ortadan kaldırırsa ve dinî etkileri ötelese dahi Cumhuriyet’in kurucu kadrosu, dinin ve dinin savunucularının yeniden güç kazanarak meydan okuma eğiliminin farkındaydılar. Nitekim 1925’te Doğu Anadolu’da patlak veren

Şeyh Said İsyanı ve 1930'da yaşanan Menemen Olayı, tüm ürkütücü halleriyle Cumhuriyet'in laik, askeri-bürokratik seçkinlerinin önüne gelmiştir. Dönemin koşulları itibariyle ağır yaptırımlı olan ve ivedilikle alınan kararlarla denetlenebilen ve kontrol altında tutulabilen dinî örüntü ve ulus-devlet inşasına zarar verebilecek unsurlar, görülüyordu ki gelecekte ele geçirdikleri fırsatı değerlendirme noktasında herhangi bir tereddüt yaşamayacaklardı.⁹ Dolayısıyla geleceği karartacağı düşünülen bu tehdidin önünde durabilecek ve rejimin laik karakterine zarar vermeye çalışacak olan her türlü eylem ve tasarrufu yok etmeye çalışacak bireylere ihtiyaç vardı. Kadınlar, bu görev için çok uygundular ve önemli bir bölümünün, bu görev için rızaları da oldukça açıktı.

Laikliğin, en çok kadınların yaşamını değiştirdiğini ve güzelleştirdiğini düşünen Kemalist kadınlar, laikliğe yönelen hiçbir eleştiriye tahammül edememişlerdir. Yaşamın teminatı ve yaşamda soluk alabilme nedeni olarak gördükleri laikliğin güvenliğinin sağlanması noktasında da kendi aralarında büyük bir uzlaşım içerisinde olmuşlardır. Dinin egemenliği yeniden ele geçirmesini, karanlık ve kötü günlerle birlikte anmışlar ve bu tehdidin her an

---

⁹ Mustafa Kemal, ilk andan itibaren Cumhuriyet'in ilkelerinin ve yeni kurulan devletin karşı karşıya kalacağı tehditlerin neler olabileceğini biliyordu. Nitekim kaleme aldığı Nutuk'ta, söylev ve demeçlerinde, Gençliğe Hitabesi'nde, kısacası her zaman ve mekanda bir uyarı niteliğine bürünen açıklamalar yapıyordu. Bu açıklamalarının ayrı ayrı bir önemi vardı ve hiçbiri tesadüfi olarak değinilen başlıklardan oluşmuyordu. Türk toplumunu çok iyi tanıyor ve reflekslerini biliyordu ve dolayısıyla yarattığı değişimin sonuçlarını da görebiliyor ve geleceğe dair öngörülerde bulunabiliyordu.

kapıda belirebilecek bir alt-üst ediş e işaret ettiğini dile getirmişlerdir. Sahip olmaları gereken tüm hak ve özgürlüklere, Cumhuriyet ve Mustafa Kemal sayesinde ulaştıklarını düşünmüşlerdir. Örneğin gazeteci ve yazar olan Nezihe Araz (1998, s. 323), kadınların sahip olduğu medeni haklarla vatandaşlık haklarının mimarının Mustafa Kemal olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Kadın hakları hareketinin bizim toplumumuza girmesi ve gündeme oturması hiç kuşkusuz Mustafa Kemal hareketiyle birlikte başladı. Mustafa Kemal, Batılı kadınların karşısında bizim kadınınımızın yolun neresinde olduğunu çok iyi biliyor ve bunu kesinlikle bir “ilâhi yazgı” emri olarak kabul etmiyordu. Türk kadınının doğal gücü, selim aklı, yüreği, yetenekleri hakkında Kurtuluş Savaşı’nın Kuvayı Milliye kadınlarından çok şey öğrenmişti. Zübeyde Hanımın oğluydu. 19 yaşından beri kadın sorunuyla ilgilenmiş, “eşit hak-eşit sorumluluk” ilkesini gerçekleştirebilmek için karar vermişti.

Nermin Abadan¹⁰ (1968, s. 145-146) ise amacın, Türk kadınına pasif ve itaatçi rollerden kurtarmak olduğunu belirtmiş ve dolayısıyla aslında büyük resmin, dünya kadınlığının ilerlemesine hizmet anlamına geldiğini dile getirmiştir:

---

¹⁰ Kemalist kadınların öncü isimlerindedir ve bilim insanı kimliğiyle kadın çalışmaları alanına da çok önemli katkılar sunmuştur.

Atatürk'ün cüretli inkilâb hamlelerinin hedefi, kadınları kendilerini, sadece cinsin bekası ve mücadele konusu eşya olarak sayan ikinci derece pasif ve itaatçi rollerden kurtarmaktı. Atatürk'ün en büyük özlemi Türk kadınına eşit fırsat ve eğitim imkânları sağlamak suretile doğuştan taşıdıkları kabiliyetlerini geliştirme, onlara siyasî haklar tanımak suretile kamu işlerine karşı tecessüslerini uyandırmaktı. En büyük dileği Türk kadınlarının –ev, sosyal, iş meslek ve siyaset hayatındaki bilgi ve tecrübelerini- değerlendirmek suretile bütün dünya kadınlığının ilerlemesine hizmet etmektir.

1934'te doğan Prof. Dr. Aysel Ekşi¹¹ (1998, s. 315) de Mustafa Kemal'li çocukluk yıllarını ve bu yılların yaşamına etkisini şöyle ifade etmiştir:

Çocukluk yıllarımda Türkiye'de büyük yokluklara rağmen zaman zaman heyecan verici bazı 'ilk'ler ve bazı 'yepyeni' şeyler yaşıyordum. Bana göre cumhuriyet yepyeni idi, pırıl pırıldı, ona toz kondurulmasına dayanamazdım. Katıksız bir Atatürk ve Cumhuriyet sevgisiyle dolu bir evde büyüdüm.

Ekşi'nin (1998, s. 315) değindiği "ilk"ler ve "yepyeni" şeyler, Kemalist kadınların özgürlük anlayışlarını şekillendiren ve bir bakıma da toplumda kadın algısını belirleyen temel çıkarımlar olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre de kamusal alana herhangi bir engelle karşılaşmadan çıkış, erkeklerle eşit haklara

---

¹¹ Necla Arat tarafından hazırlanan Aydınlanmanın Kadınları adlı çalışmanın yayımlandığı 1998'de, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

kavuşma, meslek edinme, örtünmek zorunda olmama ve siyasal hakların elde edilmesi şeklinde sıralanabilecek bir dizi “ilk” ve “yepyeni” şeylere, Mustafa Kemal ve Cumhuriyet ile birlikte ulaşılanlar olarak bağıllık geliştirilmiştir. Zaman içerisinde kurulan ilişki daha da güçlenmiş; övgü ve sadakat artmıştır. Bağıllık, övgü, şükran ve sadakat arttıkça, laikliği sorgulayan, ilke ve inkılaplara aykırı davranan ya da karşıt eylemlerde bulunan herkes, Kemalist kadınların “öteki” algısını oluşturmuştur.¹² Nitekim 1960’ların sonlarında örtünme çağrısıyla ortaya çıkan kadınların, Kemalist kadınlar tarafından algılanışında tehdit ve tehlike çağrışımları öne çıkmıştır. Örtünme talebinin artması ve genç kadınların örtünme isteğinin eylemsel karakter kazanarak kamusal alanın normatif yapısını değişim noktasında zorlamaya çalışması, Kemalist kadınların tepkisine neden olmuştur. Bu tepkinin içeriğinde, uyarısı yapılan ve bu nedenle de beklenen tehlikenin geldiği düşüncesi öne çıkmıştır.

3. Tehdit Algısının Yükselmesi: Artan Dinî Hareketlilik ve “Türban”

Sorunu

1980’lerin başında Türkiye’de neler yaşandığı ve bu yaşananların ne tür yeni gelişmeleri hazırladığı soruları, 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna yaklaştığımız günümüzde bile hâlâ tartışılmaya ve yanıtlanmaya

---

¹² Bu konuda bkz. Ayşe Saktanber, “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Kemalizm*, Ed. T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004; Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 1 Atatürk’ün Nutuk’u*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

çalışılmaktadır. Gerçekten de oldukça geniş ve kapsamlı analizlerin yapılmasını ve en önemlisi de ilişkiselliklerin güçlü bir şekilde kurularak ilerlemenin gerçekleşebileceğinin kabul edilmesini gerektiren bir dönemin başı olmuştur. Reşat Kasaba (1998, s. 13), 1980'lerin başını değerlendirirken Türkiye'nin modernleşme tecrübesinin ekonomik gerilik ve toplumsal çalkantıyla sonuçlanmış gibi görüldüğünden bahsetmiş ve bu çalkantıyı, "laik ile Müslümanın, Türk ile Kürtün, akıl ile inancın, kırsal ile kentselin, kısacası eski ile yenin birbiriyle çekişerek ve çoğu zaman birbirini pekiştirerek iç içe yaşadığı bir çalkantı" şeklinde açıklamaya çalışmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ise her şeyi en baştan değiştirmiş ve yeni kodlar yaratarak topyekün bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu süreçte, Türk-İslam Sentezi¹³ politikaları uygulamaya konmuş ve 1970'lerde yaşanan sağ-sol çatışmasına son vermek amaçlanmıştır. Bu çatışmanın son bulması ve artan politizasyonun durdurulması, darbenin temel hareket noktasını oluşturmuştur. Küresel dinamikler de darbenin amaçlarına ulaşabilmesi açısından uygun ortamı sunmuştur. Özellikle sol ideolojilere yönelen ama nihai aşamada sağı da cezasız bırakmayan darbe, dinsel kimliği güçlendirecek yöntemlere başvurmuştur. Nitekim 1990'lara gelindiğinde, dinî canlanma gözlemlenmiş ve örtünme talepleri, eylemsel boyut kazanarak kamusal alanda görünürlük kazanmıştır.

---

¹³ Bu konuda bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk İslam Sentezi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996; Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Gencay Şaylan, Prof. Dr. İlhan Tekeli, Prof. Dr. Şerafettin Turan, *Türk İslam Sentezi*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1991; Çiler Dursun, "Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi", *Doğu Batı*, Sayı 25, 2004.

Türban tartışmaları da 1980'lerin ortaları ve özellikle 1990'larda kamuoyunun gündemini oluşturmaya başlamış; başörtüsü ve türban ayrımı üzerinden yaşanan çatışmalara rastlanmıştır. Çağla Kubilay'a göre (2009), örtülü bir şekilde üniversiteye girmenin yasaklanmasıyla "kronik bir sorun" haline gelen türban sorunu, "İslamcı söylemin kamusal alan tasavvurunun belirginleştiği en önemli mesele" olmuş ve 1980'lerden bu yana politikaların değişmesiyle birlikte türban sorunu, gündeme geldiği her dönemde laik-dinsel karşıtlığını yaratarak ilerlemiştir. Kubilay (2009), bu karşıtlık etrafında şekillenen kutuplaşmanın, türbanın kamusal görünürlüğü ile ilgili tartışmaların da bu karşıtlıklar ekseninde gelişmesine neden olduğundan bahsetmiş ve aslında kadın bedeniyle ilgili olan bu sorunun, "hegemonya mücadelesi veren iki söylem arasındaki antagonist ilişkide" araçsallaştığını öne sürmüştür. Buradaki tartışmanın dinamizmini, 1984'te Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) başörtüsü ve türban arasında bir farklılık oluşturarak yükseköğretim kurumlarında türbana izin vermesi ve ardından bu iznin yine 1984'te Danıştay'ın 8. Dairesi'nin kararı ile iptal edilmesi belirlemiştir. Yükseköğretim kurumlarına türbanla girmek isteyen kadın öğrencilerin protestoları ve eylemleri ile karşılaşmıştır. Bu süreç de 1990'ların sonuna kadar türbana serbestiyet tanıyan yasal düzenlemelerin yapılması ve ardından yapılan bu düzenlemelerin iptal edilmesi şeklinde yaşanan gitgellerin

hakimiyetinde devam etmiştir.¹⁴ Kamuoyu, bölünmüş ve kutuplaşmış bir biçimde türban yasağını tartışmış; İslamcılar, örtünmenin Kuran'a göre en doğal hak olduğu savı üzerinden ilerlerken; Kemalist kadınlar, bu durumun laiklik açısından tehlikeli olduğunu öne sürmüşlerdir¹⁵ (Göle, 1991, s. 79). Bu dönemde toplumun farklı kesimleri, başörtüsü ile ilgili ihtilafa katılmışlar ve bu siyasallaşma, Mart 1994 yerel seçim kampanyalarında çok daha belirginleşmiştir (Kadıoğlu, 1999, s. 99). Nitekim bu yerel seçimde siyasal İslam'a yakınlığı ile bilinen Necmettin Erbakan liderliğinde Refah Partisi'nin (RP) oylarını önemli ölçüde arttırdığı görülmüştür. 1995'te gerçekleşen genel seçimden de birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Doğru Yol Partisi (DYP) ile hükümeti kuran RP, bundan sonraki süreçte Kemalist-laik kesim ile İslamcılar arasındaki çatışmanın keskinleşeceğinin işaretlerini vermiştir.

Kemalist kadınlar, RP iktidarından son derece rahatsız olmuşlar ve şariat tehlikesi üzerinde durmaya başlamışlardır. RP'nin uygun koşulları inşa ettiğinde kadınların kılık kıyafetleri üzerinde düzenleme yapacağı endişesi, Kemalist kadın derneklerinin âdeta bu dönemdeki gündemini oluşturmuştur. Gerçekten de Kemalist kadınlar, aslında laiklik tehdidi ile ilgili en büyük

¹⁴ Bu konuda kapsamlı bir araştırma için bkz. *Dünü Bugünü Yarımıyla Başörtüsü Meselesi*, Haz. Y. Can Saka & G. B. Altınöz, ARGE Analiz Kasım 2011, Erişim adresi: http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/929_1.pdf, Erişim tarihi: 04.05.2022.

¹⁵ Ayrıca bkz. Çağla Kubilay, "İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili ve Kamusal Alanın Reddi", *Alternatif Politika*, 2009, Cilt 1, Sayı 3; Pınar İlkaracan, "Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm", *Toplumsal Hareketler Konuşuyor!*, Ed. L. Sanlı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2003.

yüzleşmeyi 1990'ların ikinci yarısından itibaren Refah-Yol Hükümeti Dönemi'nde yaşamışlardır. Zira doğrudan laikliği hedef alan söylemlere artık gündelik siyasetin dilinde sıklıkla rastlanmaya başlanmıştır¹⁶ ve kamusal alanda “şeriat isteriz” sloganlarını duymak neredeyse günlük rutinin bir parçası haline gelmiştir. Özellikle de 1996 yılı, yalnızca Kemalist kadınlar için değil, laiklik hassasiyetiyle öne çıkan tüm kesimlerin tehdit algısının çok güçlendiği ve endişenin arttığı bir yıl olmuştur.

29 Ocak 1997'de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Kadın Kolları, Türk Hukukçu Kadınlar Derneği, Türk Kadınlar Birliği, Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) üyesi kadınlar, RP'nin türbanın serbest hale gelmesini amaçlayan düzenlemeler yapma çabasını protesto etmişlerdir. “Yurttaş Girişimi” adlı bir grup tarafından “Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık” kampanyası düzenlenmiştir. Yine 15 Şubat 1997'de birçok sivil toplum kuruluşunun desteği ile birlikte oldukça geniş bir katılımıla “Şeriata Karşı Kadın Yürüyüşü” gerçekleştirilmiştir. Bu protesto girişimlerine, kampanyalara ve düzenlenen eylemlere yönelik Başbakan Erbakan ve bazı RP'liler, kışkırtıcı açıklamalar yapmışlar ve var olan endişenin daha da artmasına neden olmuşlardır. Kemalist kadınlar için bu tür olayların yaşanması ve her geçen gün somutluk kazandığının gözlemlenmeye başlaması oldukça travmatik olmuştur. Özellikle

---

¹⁶ RP Genel Başkan Yardımcısı Şevket Kazan'ın, RP Rize Milletvekili Şevki Yılmaz'ın, Kayseri'nin RP'li Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin ve yine partinin önde gelen isimlerinden Hasan Hüseyin Ceylan'ın laiklik karşıtı ifadeleri, bu dönemde yoğunluk kazanmıştır.

de kamusal alanda açık bir dille ve hiçbir çekince duymadan “şeriat isteriz” sloganlarının yoğunluk kazanması ve bu talebin, sıradan bir hak talebi şeklinde sunulması, söz konusu bu travmanın başladığı nokta olmuştur. 20. yüzyılın geride bırakılmasına oldukça az bir süre kala, özellikle Ankara ve İstanbul gibi metropollerde bu sloganların ve taleplerin yükselmesi, rejimin de tehlike altında olduğuna yönelik mesajlar içermiştir. İslamcı hareketin radikalleşmeye başlayan yüzü gerek siyasetin gerekse de günlük yaşam pratiklerinin içinde görünür hale gelmiştir.¹⁷ Şeriat ve laiklik odağında ilerleyen bir siyasal kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Üniversite kampüslerinde eylem düzenleyen ve açlık grevleri yapan türbanlı öğrenciler ile Anıtkabir’e yürüyerek laikliğin tehlike altında olduğunu ileri süren Kemalist kadınlar, bu dönemin çatışmalı atmosferinin özeti haline dönüşmüştür.

Nilüfer Göle (1991, s. 79) de şeriat ve laiklik olarak beliren “siyasi ikiliği” türbanlı kadınlar ile Kemalist kadınlar arasındaki siyasi mücadelenin temsil ettiğini dile getirmiştir. Kemalist kadın hareketi de mücadelesini, bu ikilik üzerinden yürütmüştür. Başka bir deyişle, Kemalist kadın hareketi, 1980’lerin sonu ve özellikle 1990’ların ortalarından itibaren türbana ve türbanın kamusal alanda kullanılmasına yönelik bir tepkisellik içerisinde olmuştur. Türbanından vazgeçmeyen ve bu konuda ısrarlı olan kadınların niyetlerinin farklı olduğu

---

¹⁷ 28 Şubat “post-modern darbesi” de tüm bu artan görünürlüğü, yüksek tonla seslendirilen rejime yönelik reddiyeleri ve tabii ki siyasal iktidarın söylemlerini gerekçeler arasında sıralayarak gerçekleştirilmiştir. Laikliğin tehdit altında olduğu, darbenin açık gerekçelerinden biri olmuştur.

tespitinden hareket edilmiştir. Saf duygularla şekillenen bir örtünme eğiliminden ziyade, bu ısrarın altında yatan nedenlerin başında kötü niyetli yönlendirmelerin olduğu düşünülmüştür. Söz konusu bu kötü niyet fikri de temkinlilik düzeyini arttırmış ve tehdidin çok daha büyük olduğu, Kemalist kadın hareketinin bu dönemdeki dinamizmi üzerinde belirleyici olmuştur. 2000'lere gelindiğinde ise Kemalist kadınlar, bu kez Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarını karşılarında bulmuşlardır. 2002'de gerçekleşen genel seçimde hükümeti tek başına kurabilecek güce ulaşan AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasal kimliğinin, milli görüş geleneği içerisinde şekillenmesi Kemalist kadınları tedirginliğe sürüklemek için yeterli olmuştur. Erdoğan'ın değiştiğini ileri sürdüğü tüm beyanlarına ve özellikle iktidarının ilk yıllarındaki Avrupa Birliği (AB) odaklı politikalarına rağmen, bu tedirginliğin arttığı görülmüştür. Takiye yapıldığı ve gerçeklerin gizlendiği iddiaları, Kemalist-laik kesimin bu dönemdeki temel söylemlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Nitekim çok geçmeden, üniversitelerde türban serbestisine ilişkin düzenleme isteği belirginleşmiştir. Türbanın siyasal simge olup olmadığı tartışmaları da bu dönemde başlamış ve Başbakan Erdoğan'ın 2008'de yaptığı "velev ki siyasi simge olsun" açıklamasıyla daha da hararetlenmiştir (*Başbakan'dan "türban" çıkışı*, Ocak 14, 2008, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-turban-cikisi-8024104>).

Erdoğan'ın "siyasi simge" çıkışı, aslında çok aşına olunan beden-görünürlük-kamusal alan tartışmalarının önemli bir ayağını bir kez daha tekrar

etmiştir. Nükhet Sirman'dan (2006, s. 21) alıntılanarak belirtmek gerekirse, kamunun bir "vitrin" olması nedeniyle kamuda yer alan bedenler de hep bir siyasi metin olarak algılanmıştır ve başı açık, tayyörlü kadınlar Cumhuriyet'i simgelerken; başın örtülmesi, başka bir siyasi projeye aittir. Dolayısıyla da "başka bir siyasi proje"ye ait olma durumunu ifade eden "velev ki siyasi simge olsun" açıklaması, Kemalist kadınlar cephesinde doğrudan laiklik karşıtı bir duruş olarak değerlendirilmiş ve özellikle CHP kanadından da bu yönde beyanlarda bulunulmuştur.

2007-2008 Dönemi'ne bakıldığında ise laiklikle ilgili sorunlar ya da endişeler çok daha güçlü bir şekilde tartışılmış; kamusal alan ve türban çatışmasına dair Kemalist-laik kesim başta olmak üzere, ordunun da rahatsızlığını açıkça dile getirdiği gelişmeler yaşanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), bu süreçte doğrudan taraf olduğunu açıklayarak siyasal iktidarı uyarılmış ve 27 Nisan 2007 gecesinde, Genelkurmay Başkanlığı'nun internet sitesinde bir muhtıra yayımlanmıştır. Bu muhtırada da Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde laikliğin tartışılması konusuna odaklanılmasının TSK tarafından endişe ile izlendiği ve TSK'nın bu tartışmalarda taraf olduğu ve laikliğin kesin savunucusu olduğu oldukça açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir (*Genelkurmay'dan çok sert açıklama*, Nisan 29, 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961>). Ayrıca bildiride, laiklik karşıtı eylem ve tavırların arttığına yönelik bir durum tespitine rastlandığı üzerinde durulmuş, Cumhuriyet'in

laiklik başta olmak üzere temel ilkelerine yönelik aşındırma gayretinin öne çıktığı dile getirilmiş ve bazı çevrelerin din kisvesi altında halkın masum duygularını istismar etmesine izin verilmeyeceği belirtilmiştir (*Genelkurmay'dan çok sert açıklama*, Nisan 29, 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961>). Türkiye'de siyasal hayat literatürüne *e-muhtıra* olarak geçen bu bildirinin yayımlanmasında, Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde adı geçen adayların siyasal kimliği ve eşlerinin başörtülü olmaları ile ilgili kamuoyunda yoğunluk kazanan çekişmeler etkili olmuştur. Bu dönemde Abdullah Gül'ün, Cumhurbaşkanı olarak adaylığı da gündemin asıl meselesini oluşturmuş ve muhtırayla ilişkilendirilen yönü de Gül'ün eşinin başörtülü olması olmuştur. Kemalist kadın hareketi, Cumhurbaşkanı eşinin başörtülü olmasını ve başörtüsüyle Çankaya Köşkü'ne çıkmasını doğrudan laikliğe yönelen bir tehdit olarak değerlendirmiştir.

Cumhuriyet mitingleri de bu dönemde gerçekleştirilmiş ve yüzbinlerin katılımıyla başta laiklik olmak üzere, Cumhuriyet'in temel değerlerine bağlılık çağrısı yapılmıştır. 29 Nisan 2007'de İstanbul Çağlayan'daki Cumhuriyet mitingi ise Kemalist kadınlar ve örgütlenmeleri açısından oldukça önemli olmuştur. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Başkanı Türkan Saylan'ın "*ne şeriat ne darbe, demokratik Türkiye*" sloganı, Kemalist kadınlar cephesinde yaşananların nasıl algılandığı yönünde etkili bir mesaj niteliğine dönüşmüştür. Saylan, laiklik eksenli yaptığı açıklamalarla ve çağrılarla bu dönemin öne çıkan

Kemalist kadın profilini oluşturmuştur. Örtünme meselesini de aslında Kemalizm'in temel tezleri üzerinden açıklamış; başörtülü kadınlar ve "militan türbanlılar" arasında çok büyük farklılık olduğunu ileri sürmüştür (*Annem ve ben birbirimizin zıddı iki kadındık*, Mayıs 06, 2007, (Ayşe Arman ile röportaj), <https://www.hurriyet.com.tr/annem-ve-ben-birbirimizin-ziddi-iki-kadindik-6465929>). "Türbanı siyasete alet edenler" in sorun oluşturduğunu ve dolayısıyla da bu anlayışın tehlikeli olduğunu ifade etmiştir (*Annem ve ben birbirimizin zıddı iki kadındık*, Mayıs 06, 2007, (Ayşe Arman ile röportaj), <https://www.hurriyet.com.tr/annem-ve-ben-birbirimizin-ziddi-iki-kadindik-6465929>). Sayılan'ın söylemleri, 2007-2008 Dönemi'nde Kemalist kadınların örtünme meselesi başta olmak üzere, laiklikle ilgili kaygının hangi parametreler üzerinden ele alındığının ortaya konması açısından oldukça işlevsel olmuştur. Geleneksel başörtülüler ve "militan türbanlılar" ayrımı, Kemalist kadınların bu süreçteki siyasal duruşlarının en tipik belirleyeni olmuştur.

Sonuç

1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle yeni devletin kurulması ve rejimin ilkelerinin meşruiyet kazanması, kolaylıkla ya da sorunsuz gerçekleşmemiştir. Direnişler, itirazlar ve reddiyeler yeni devletin sıklıkla yüzleşmek zorunda kaldığı gerçeklikler olarak belirlemiştir. Ulus-devletleşme çabalarının amacına ulaşabilmesi için yapılması gerekenlerin listesi bir hayli

kabarmıştır. Kadının toplum ve aile içerisindeki konumu, bu sürecin en çok tartışılan ve farklı bağlamlarda eleştirilen konularının başında gelmiştir. Zira kadın artık, kamusal alanın bir aktörü haline gelmiştir. Örtünme zorunluluğu içerisinde olmayan ve modern bir görüntüye kavuşan bu kadından “temsiliyet” görevini yerine getirmesi beklenmeye başlanmıştır. Dolayısıyla kendisine verilen bu temsiliyet görevini yerine getirebilmesi için “insanca haklar” elde edebilmesinin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır.

“Birey” olarak kamusal alana çıkan, kentlerde yaşayan, eğitim olanaklarından etkin bir şekilde yararlanmaya başlayan ve yapılan inkılapların etkisini üzerinde bilfiil hisseden kadınlar, yalnızca yeni nesil ile sınırlandırılmayacak anlatma-aktarma rolünü üstlenmişlerdir. Bu anlatma-aktarma sürecindeki temel görev de geçmiş ve bugün arasında gözlemlenen muazzam değişimin her zaman farkında olarak özenli davranmak ve gönülden bir coşku ile çalışmak olmuştur. Temsiliyeti, görev ve sorumlulukları içselleştiren kadınlar, ilerleyen dönemde Kemalist kadın kimliğinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bu kadın kimliği, haklarının güvencesi olarak başta laiklik olmak üzere, Cumhuriyet’in ilkelerinin önemini vurgulayarak kadın hak ve özgürlükleri ile rejim arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur. Mustafa Kemal bir lider ve kurtarıcı olarak övgüyle anılmış, sahiplenilmiş ve âdeta tüm varlığıyla koruma altına alınmıştır.

Mustafa Kemal'in sorgulanmasına ya da çeşitli açılardan eleştirilmesine yönelik katı bir reddiye belirginleşmiştir. Bu reddiye çabasının altında yatan temel neden ise Mustafa Kemal'in inşa ettiği yeni rejim sayesinde, kadınların eski "kara günler"den kurtuldukları ve varoluşları adına çok önemli bir aşamadan geçtikleri fikri olmuştur. Laik rejimin devamlılığı, kadının varlık sebebi olarak görülmüş ve bu algının oluşmasında, geçmişin karanlık ve esaretle özdeşleştirilmesi etkili olmuştur. Geçmiş ile bugün arasında muazzam bir farklılık çizgisi oluşturulmuş; yaşamak ve ölmek, eski ve yeni gösterilerek kurgulanmıştır. Kemalist kadın hareketi de temel söylemlerini, bu farklılığı öne çıkararak oluşturmuş ve laikliğin korunmasını esas amaç olarak belirlemiştir. Siyasal duruşun belirleyici olduğu örtünme talepleri, doğrudan laiklik karşıtlığı ekseninde değerlendirilmiş ve dinin, siyasete alet edilmesi sorunsallaştırılmıştır. Geleneksel başörtüsü ile türban ayrımı oldukça belirgin bir şekilde yapılarak türbana yönelik tepkiselliğin öne çıktığı örgütlenme pratiği geliştirilmiştir. Günümüze bakıldığında ise Kemalist kadın kimliğini tanımlayan temel ilkelerin, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi ile uyumunu sürdürdüğünü söyleyebilmek mümkündür. Feminizmle aralarındaki ilişki ise Cumhuriyet'in ve Mustafa Kemal'in, kadınların hak ve özgürlük kazanımı adına yaptıkları mücadelenin öneminin öncelikle anlaşılacak kabul edilmesi çerçevesinde şekillenmektedir.¹⁸

---

¹⁸ Farklı açılardan tartışmanın yürütüldüğü bir çalışma için bkz. Ayşem Sezer Şanlı, "Kemalist Kadınlardan Kemalist Feministlere, Erken Cumhuriyet Dönemi'nden 90'lı Yıllara: Kemalist Kadın Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 26, Şubat 2021.

Kaynakça

Abadan, N. (1968). "Türk Kadın Nüfusunun Toplumdaki Yeri". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 23, Sayı 4.

Aksu, T. (1973). "Türk Anası". *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*. K. Savcı. Ankara: Cihan Matbaası.

Annem ve ben birbirimizin zıddı iki kadındık. Mayıs 06, 2007, (Ayşe Arman ile röportaj), Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/annem-ve-ben-birbirimizin-ziddi-iki-kadindik-6465929>, Erişim tarihi: 04.05.2022.

Arat, E. (1976). "Dünya Kadın Yılı ve Atatürk'ün Türk Kadınına Sağladığı Haklar". *1975 Kadın Yılı Çalışmalarımız*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği Yayınları No.12.

Arat, Y. (1998). "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Der. S. Bozdoğan-R. Kasaba. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Arat, Z. (1994), "Turkish Women and the Republican Reconstruction of Tradition" *Reconstructing Gender in the Middle East: Tradition, Identity and Power*. Ed. F. M. Göcek and B. Shiva, New York: Columbia University Press.

Arat, Z. F. (1998). "Kemalizm ve Türk Kadını". *75 yılda kadınlar ve erkekler*. Ed. A. Berktaş Hacimirzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Araz, N. (1998). "Nereden Başladık, Nereye Ulaştık". *Aydınlanmanın Kadınları*. Yay. Haz. N. Arat. İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü.

Başbakan'dan "türban" çıkışı. Ocak 14, 2008. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-turban-cikisi-8024104>, Erişim tarihi: 20.05.2022.

Berktaş, F. (2013). "Feminist Teoride Açılımlar". *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Ed. Y. Ecevit ve N. Karkıner. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Berktaş, F. (2015). *Tarihin Cinsiyeti*. 5. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.

Cunbur, M. (1976). "Atatürk'ün Türk Kadınına Değerlendirmesi". *1975 Kadın Yılı Çalışmalarımız*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği Yayınları No.12.

Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*. Çev. E. Özensel. Konya: Vadi Yayınları.

Çınar, A. (2005). *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey Bodies, Places, and Time*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Çokoğullar Bozaslan, E. (2012). *1967'den 2000'lere Değişen İslamcı Kadın Kimliği: Cemiyetin Kurtarılmasından Bireysel Yaşam Kaygılarına Doğru*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Durakbaşı, A. (1988). "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu". *Tarih ve Toplum*, 51, Mart.

Durakbaşı, A. (1998). "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler' ". *75 yılda kadınlar ve erkekler*. Ed. A. Berktaş Hacımiraçoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Durakbaşı, A. (2007). *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dursun, Ç. (2004). "Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi". *Doğu Batı*, Sayı 25.

Dünü Bugünü Yarısıyla Başörtüsü Meselesi (2011). Haz. Y. Can Saka & G. B. Altınöz. ARGE Analiz. Erişim adresi: http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/929_1.pdf, Erişim tarihi: 04.05.2022.

Ekşi, A. (1998). "Cumhuriyet Döneminde Yaşanmış Altmış Yılın Düşündürdükleri". *Aydınlanmanın Kadınları*. Yay. Haz. N. Arat. İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü.

Gelgeç Bakacak, A. (2009). "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 11, Sayı 44, Güz.

Genelkurmay'dan çok sert açıklama. Nisan 29, 2007. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961>, Erişim tarihi: 16.05.2022.

Göle, N. (1991). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.

Göle, N. (1998). "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Ed. S. Bozdoğan ve R. Kasaba. Çev. N. Elhüseyni. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Güvenç, B., Şaylan, G., Tekeli, İ ve Turan, Ş. (1991). *Türk İslam Sentezi*. İstanbul: Sarmal Yayınları.

İlkkaracan, P. (2003). "Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm". *Toplumsal Hareketler Konuşuyor!* Ed. L. Sanlı. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Jayawardena, K. (1986). *Feminism and Nationalism in the Third World*. London: Zed Books.

Kadıoğlu, A. (1999). *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1996). *Türk İslam Sentezi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kasaba, R. (1998). "Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Ed. S. Bozdoğan ve R. Kasaba. Çev. N. Elhüseyni. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Koptagel-İlal, G. (1998). "Türkiye Cumhuriyeti Sadece Bir Rejim Değil, Bir Dünya Görüşü, Bir Yaşam Biçimidir". *Aydınlanmanın Kadınları*. Yay. Haz. N. Arat. İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü.

Kubilay, Ç. (2009). "İslamcı Söylemde Kamusal Alan Tasavvuru: Devletle Tanımlanan Kamusal Alanın Millete Tahvili ve Kamusal Alanın Reddi". *Alternatif Politika*, Cilt 1, Sayı 3.

Kubilay, Ç. (2010). "Türban Sorunu Bağlamında Siyasal İslâmcı Söylemin "Alternatif" Yurttaşlık Tasarımı". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2.

Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. M. Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mardin, Ş. (1993). *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*. Der. M. Türköne ve T. Önder. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parla, T. (1991). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 1 Atatürk'ün Nutuk'u*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saktanber, A. (2004). "Kemalist Kadın Hakları Söylemi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*. Ed. T. Bora & M. Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sezer Şanlı, A. (2021). "Kemalist Kadınlardan Kemalist Feministlere, Erken Cumhuriyet Dönemi'nden 90'lı Yıllara: Kemalist Kadın Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 26.

Sirman, N. (2006). "Türkiye'nin Kamusunda Endişe". *Amargi*. Yaz Sayı 1.

Tekeli, Ş. (1985). "Kadın". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 5. Cilt*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Toska Z. (1998). "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar". *75 yılda kadınlar ve erkekler*. Ed. A. Berktaş Hacımiraçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Ekofeminizm Bağlamında

Eski Türklerde

Kadın ve Doğa İlişkisi

Aylin BENAZIR ATEŞ*

Öz

Mevcut ataerkil yapının kadını ve doğayı eşzamanlı olarak sömürmesi feministler tarafından eleştirilmekte, kadın ve doğanın bu eril tahakkümden birlikte kurtulabilmesi için çeşitli çözüm önerileri üretilmektedir. 1970'li yıllarda artan çevreci hareketler ve ortaya çıkan ikinci dalga feminist hareketlerin etkisiyle bir sentez oluşturulmuş ve ekofeminist anlayış ortaya çıkmıştır. Kadının ve doğanın ortak sömürsünden adil, toplumsal cinsiyete dayanmayan eşitlikçi bir anlayışla kurtulabilmenin mümkün olduğunu düşünen ekofeminist hareket, toplumsal yapının ve düzenin yeniden tesis edilmesi gerektiğini varsaymaktadır. Bu bağlamda çeşitli öneriler sunulmaktadır. Bunlardan bir tanesi de ataerkilliğin tahakkümüne karşı kabile kültürü yahut anaerkil bir yapı ya da daha evrenselci yaklaşımdır. Böylelikle

---

* Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
aylinb.ates@gmail.com

-----
* Benazır Ateş, A. (2022). Ekofeminizm Bağlamında Eski Türklerde Kadın ve Doğa İlişkisi, *Akademik Açı*, 2(2), s. 69-107.

mevcut eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilceği düşünölmektedir. Buradan hareketle çalışmada eski Türklerde kadın ve doğa ilişkisi incelenecek ve mevcut ataerkil yapının ürettiği eşitsiz ilişkilerin sonlandırılabilceğine olan varsayımla hareket ederek, kadın ve doğa arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanmasına ya da anlamlandırılmasına çalışılacaktır.

Günümüz toplumunda hayatın her alanına hâkim olan eril bakış açısının temellerini anlamak için, eski dönemin kadına ve doğaya dair hâkim düşüncesini anlamak gerekmektedir. Kadın ve doğa arasındaki ilişki genel olarak kadının doğurganlığı üzerinden kurulmaktadır. Yeryüzü de doğurganlığı sebebiyle dişil özelliklerle tanımlanmakta, bu durum da kadın ve doğa arasındaki bağı güçlendirmektedir. Kadın “şefkatli, fedakâr, şiddet karşıtı, duygusal” olarak kabul edilmektedir. Kadının doğurganlığı ve bu özellikleri onu doğayla uyumlu ve benzer hale getirmektedir. Kadın da tıpkı doğa gibi bir canlı üretmekte ve onun hayatta kalabilmesi için gerekli özveriyi göstermektedir. Geleneksel toplumlara bakıldığında kadın, kendisi ve ailesi için ihtiyacı olanı temin edebilmek için doğayla uyumlu bir biçimde hareket etmekte, ona saygı göstermektedir. Bu bağlamda var olan toplumsal problemleri çözmek amacıyla geçmişin izlerini sürmek işe yarar niteliktedir. Eski Türklerde var olan toplumsal ilişkilere yönelik eşitlikçi anlayış, kadına bakış, doğa sevgisi, doğayla iç içe geçmişlik, en önemlisi doğanın bir parçası olduğunu kabul ve ona uygun davranma şekli günümüzün toplumsal, ekolojik problemlerini çözmek açısından oldukça önemli bir yol göstericidir.

Anahtar Sözcükler: Kadın-Doğa İlişkisi, Ekofeminizm, Ataerkillik, Eski Türk Toplum

The Relationship between Women and Nature in Ancient Turks in the Context of Ecofeminism

Aylin BENAİR ATEŞ

Abstract

The simultaneous exploitation of women and nature by the existing patriarchal structure has been criticized by feminists, and various solutions have been proposed so that women and nature can get rid of this masculine domination together. In the 1970s, a synthesis was formed and an ecofeminist understanding emerged with the influence of the increasing environmental movements and the emerging 2nd wave feminist movements. The ecofeminist movement, which thinks that it is possible to get rid of the common exploitation of women and nature with a fair and egalitarian understanding that is not based on gender, assumes that the social structure and order should be re-established. In this context, various suggestions are offered. One of them is tribal culture or a matriarchal structure or a more universalist approach to the domination of patriarchy. Thus, it is thought that existing inequalities can be eliminated. From this point of view, in this study, the relationship between women and nature in ancient Turks will be examined. Acting on the assumption that the unequal relations produced by the existing patriarchal structure can be terminated, it will be tried to reconstruct or make sense of the relationship between woman and nature.

In order to understand the foundations of the masculine point of view that dominates all areas of life in today's society, it is necessary to understand the dominant thought of the ancient period about women and nature. The relationship between women and nature is generally based on the fertility of women. The earth is also defined by feminine characteristics due to its fertility, which strengthens the bond between woman and nature. Women are considered to be "compassionate, altruistic, non-violent, emotional". Woman's fertility and these features make her compatible and similar to nature. Just like nature, woman produces a living thing and shows the necessary dedication for its survival. When we look at traditional societies, women act in harmony with nature in order to provide what they need for themselves and their family, and respect it. In this context, it is useful to follow the traces of the past in order to solve the existing social problems. The egalitarian understanding of the social relations existing in the ancient Turks, the perception of women in society, the love of nature, the intertwining with nature are very important guides in order to solve today's social and ecological problems.

Keywords: Woman-Nature Relationship, Ecofeminism, Patriarchy, Ancient Turkish Society

Giriş

Çalışma Türk kültüründe ve eski Türk inançlarında ve yaşantısında kadının konumunu ekofeminist düşünce bağlamında ele almaya çalışmaktadır. Bu amaçla makalede öncelikle ekofeminizme dair temel açıklamalar yapılmaya çalışılacaktır. Çalışma için literatür taraması yöntemi kullanılarak ekofeminizme dair genel bir bilgi verilecek ve eski Türk kültürü bu bağlam çerçevesinde incelenecektir. Bu sebeple ekofeminist kuram ana hatlarıyla ele alınacak, detaylı bir şekilde çalışmanın konusu yapılmayacaktır. Çalışmanın genel hatları göz önünde bulundurulduğunda ayrıntılı bir biçimde ekofeminizm anlatısından ziyade ana esasların aktarılmasının yeterli olacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan çalışmada eski Türk kültürü, inançlar ve günlük yaşantı bağlamında incelenecek, kadın ve doğa arasındaki ilişki örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Fransız yazar Françoise d'Eaubonne[†] tarafından 1970'li yıllarda ilk kez kullanılan ekofeminizm kavramı, ataerkil yapı tarafından kadının ve doğanın ikili olarak sömürülmesine dikkat çekmektedir. Kadın ve doğa arasında görünmeyen bir bağ bulunmaktadır. Kadının doğayla özdeş görülürken, erkeğin kültürle ve beraberinde akılla özdeş görülmesi bazı feministler tarafından eleştirilmektedir. Ekofeminist bakış açısı içinde de türlü farklılıklar bulunsa da ekofeminizmin genel olarak kadın ve doğa arasında güçlü bir bağın varlığını kabul ettiğini söylemek mümkündür. Ekofeministlere göre kadının doğa ile olan bağlarını görünür kılmak, onu akıldan yoksun

---

[†] Bkz.: Le Féminisme ou La Mort (1974); Ecologie, Féminisme: Revolution ou Mutation? (1978)

bırakmayacak, toplumdaki ikincil pozisyonunun gerçek sebebinin bu olmadığını da gözler önüne serecektir. Bu bağlamda eski Türklerde kadın ve doğaya dair var olan anlayışın ve geleneklerin bu anlamda yol gösterici bir nitelik taşıdığını dile getirmek mümkündür. Doğaya tahakküm eden üstün insan anlayışı yerine doğanın bir parçası olduğunu düşünerek hareket eden, doğaya saygılı insan anlayışı eski gelenek ve inançlarda açık bir biçimde görülmektedir. Aynı şekilde kadının tahakküm altına alınacak, akıldan yoksun bir varlık olduğunu düşünmek yerine toplumsal, dini ve siyasal alanlarda kadınların görünürlüğü eski Türk toplumlarında var olan önemli özelliklerdendir. Çalışmada ekofeminist perspektiften hareket ederek, eski Türklerde gelenekler, toplumsal alışkanlıklar, dini ritüeller vb. göz önünde bulundurularak eski Türk yaşantısında çevrenin önemine ve kadın algısına dikkat çekmeye çalışılacaktır. Buradan hareketle ekofeminist anlayışın, kadın ve doğa üzerindeki varsayımlarını eski Türk gelenekleri üzerinden örneklendirmek ve temellendirmek amaçlanmaktadır.

Diğer taraftan ekofeminist anlayışa göre geleneksel toplumdaki uzaklaşım, tarım toplumuna ve sonrasında sanayi toplumuna evrildikçe kadının ve doğanın sömürsü, ortaya çıkan her bir gelişmeyle ve toplumsal kurumların eril bakış açısıyla hareket etmesi neticesinde pekişmiş ve yeniden üretilmiştir. Ekofeminizm kadın ve doğa üzerindeki tahakkümü açıklarken süreci, geleneksel toplumdaki, tarım toplumuna ve sonrasında sanayi toplumuna geçişle, lineer bir süreç olarak değerlendirmekte eşitsiz güç ilişkilerini bu bağlamda ele almaktadır. Oysa Aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan ilerlemeci tarih anlayışı toplumlar arası ve kültürel farklılıkları görmezden gelmekte tarihteki her bir anın, dönemin bir öncekinden daha iyi,

daha ileri olduğunu düşünmektedir. İlerlemeci tarih, insanlığın çizgisel olarak ilerlediğini düşünürken, evrensel bir tarih anlayışı ortaya koymaktadır. Bu anlayış tarihsel süreçte var olan farklılıkları göz ardı etmekte, yok saymaktadır. Bu sebeple çalışmada ilerlemeci tarih anlayışına karşılık tarihi süreç içerisinde farklı yaşantıların ve ilişkilerin var olduğunu göstermek ve bunu eski Türklerde kadın ve doğa ilişkisi ile açıklamak amaçlanmıştır.

Kadın – Doğa İlişkisi

Kadın-doğa hatta insan-doğa arasındaki ilişki ilk insanın yaradılışına dair mitlerle ilgilidir. Bilindiği üzere insanların topraktan oluştuğuna, yaratıldığına dair inanç tüm inanma biçimlerinde evrenselidir. Semavi dinlere ve öncesine bakıldığında antropogoni mitlerinde toprakla, doğayla olan bağlantı açık bir biçimde görülmektedir.

Tarım kültüründe olduğu gibi tarım öncesi toplumlarda da yer dışı ve ana olarak kabul edilmektedir. Eliade, toprak-ana simgesini ve kadının kutsallığını tarıma bağlamaktadır. Çünkü kadın beslenme amacıyla toprağı işlemiş, bitkileri yetiştirmiştir (Eliade'dan aktaran Türköne, 1989: 27). Anne (Eliade bunu sadece insan cinsi için söylese de hayvan türlerini de dahil etmek mümkündür.) yalnızca "Büyük Toprak Ana"nın dünyadaki temsilcisidir. Dünyaya bir canlı getirmek, Toprak tarafından gerçekleştirilen bir eylemin yansımasıdır, bir anlamda benzer bir türüdür. Anne doğurma eylemiyle bu ilksel hareketi taklit ve tekrar etmektedir. Bu sebeple doğum açısından bakıldığında kadın ve doğa arasında kurulmuş olan bağ dikkat çekmektedir. Kadın, doğayla sağlamış olduğu doğrudan temas sayesinde doğum esnasında onun tarafından yönetilebilmekte, doğum için gerekli olan

faydalı enerjileri de doğadan alabilmekte ve orada korunabilmektedir.”
 (Eliade’dan aktaran Türköne 1989: 28).

Paleolitik döneme bakıldığında duvar resimlerinde, dönemin sanatsal çalışmalarında cinselliğe, erotizme dair unsurlara rastlanmamakta, var olan resimlerde üremenin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu durum üremenin yalnızca kadınlara özgü bir güç olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca biyolojik babalığın muğlaklığı, buna karşılık kadının doğurganlığının aşikâr oluşu, kadında olağanüstü bir hayat gücü görmeye yol açmaktadır (Badinter’dan aktaran Türköne, 1989: 32). Avcı-toplayıcı toplumlara dair araştırma yapan Badinter, ne avcının üstünlüğünü ne de doğuran dişinin üstünlüğünü mutlak görmektedir. Ona göre avcının fizik ve metafizik güçlerine karşılık, simetriği olan kadının doğurgan-yaratıcı gücü bulunmaktadır (Türköne, 1989: 27). Doğal bir denge olduğuna dair yapılan bu varsayım farklılıklara dayalı eşitlikçi ve tahakkümün olmadığı bir anlayışın var olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan tarih öncesi dönemlere bakıldığında kadın-doğa ilişkisini anlamak açısından heykeller önemli bir yere sahiptir. Yaratıcı tanrılarda mitolojide var olan doğurganlık ile verimlilik simgesi ve dişil öğeler bir araya getirilmiştir. Burada Ana Tanrıçanın yaratıcı, besleyici, ölümün denetleyicisi ve zenginliğin kaynağı olma özellikleri vurgulanmaktadır (Türköne, 1989: 33). Bu heykellerin salt etkisi verimlilik, doğurganlık olarak ortaya konulmaktadır ancak doğurganlık vurgusu yapılırken kadının erkinlik yönünün göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü bu durum (kadının toplumsal konumu) mevcut bulunan anaerkilliğe

denk gelen bir oluşumun gerçekliğini gözler önüne sermektedir (Hassan, 2015: 55).

Kadın-ana heykelcikleri birçok yazar tarafından genellikle dar anlamda yeniden üretim süreci olarak ele alınmakta ve konuya dair yüzeysel yorumlar yapılmaktadır. Oysa insanın kendini üretimi ile üretim birbirleriyle ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Kendini üretme için üretimin ön şartıdır demek mümkündür. Tarihte var olan bilgiler doğrultusunda doğurganlığı, yalnızca bereketlilik olarak yorumlamak; indirgeyici maddecilikten, teknolojik determinizmden başka bir şey değildir (Hassan, 2015: 55).

Avcı-toplayıcı topluluklarda kadınların statüsünün (diğer dönemlere kıyasla) daha yüksek olduğu yapılan araştırmalar neticesinde saptanmıştır. Bu topluluklar, bireyler ve cinsler arasında eşitliğe dayanan bir toplumsal örgütlenme niteliğini haizdir. Kadınların, topluluğun erkekler kadar saygın üyeleri olduğunu söylemek mümkündür (Berktaş, 2012: 39-40).

Neolitik dönemin ilk aşamaları ile yazılı belgelerin ortaya çıkışı arasındaki bir zamanda, tarımın erkeklerin egemenliğine geçtiği düşünülmektedir. İş dengesinin karma tarıma dayalı bir ekonomiye doğru değişim göstermesi, kuşkusuz kadın ve erkeklerin rol ve görevlerinde birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Erkekler, avcılıktan ziyade çiftçilikle uğraşmaya başlamışlar ve sonuç olarak tarımı tamamen kadınlardan devralmışlardır. (Berktaş, 2012: 41-42) Bu dönemde anasoyluluktan babasoyluluğa geçiş yaşandığını söylemek mümkündür. Ayrıca tarımın gelişmesi ile birlikte özel mülkiyetin ve toplumsal tabakalaşmanın ortaya çıkışına zemin hazırlayan gelişmeler de oldukça

önemlidir. Neolitik dönemin başlangıcında kadınlar için önemli olan tarımın, aynı dönemin sonunda onlar için talihsiz sonuçlara yol açtığı görülmektedir. (Berktaş, 2012: 43)

Orta çağda Batı dünyasında feodalizmin ortaya çıkışıyla birlikte cinsiyete dayalı, eşitlikçi olmayan ataerkil iş bölümü varlığını sürdürmüş, bu yeni üretim biçiminin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Yaygın görüşe göre kadınların toplumsal konumu feodal dönemde paleolitik ve mezolitik döneme göre gerilemiştir (Daha detaylı bilgi için bkz. Pelizzon, 2009). Örneklerle açıklandığı üzere feodalizm öncesi döneme kıyasla kadınlar erkeklerle nispeten eşit bir toplumsal konuma sahiptir.

16. ve 17. yüzyıllara gelindiğinde, bilimsel devrimin akla ve rasyonelliğe vurgu yapmasıyla sonu ekolojik tahribat, kaynakların yok olması, kitlesel hayvan katliamları ve doğayla özdeşleştirilen insan topluluklarının tahakkümü ile biten bir dizi olay ve bu olaylarla bağlantılı birtakım yeni kavramsallaştırmalar ortaya çıkmıştır (Ergin Zengin, 2021: 208). Bu dönemde kadınların, doğa ve hayvanların benzer şekilde nesneleştirildiği, avlandığı, istila edildiği, sömürgeleştirildiği, üremeye ve üretmeye zorlandığı düşünülmektedir (Collard'dan aktaran Ergin Zengin, 2021: 208).

Kadının ve Doğanın Sömürülmesi

Anaerkil toplum yapısının, grup egemenliğinin görüldüğü toplum modelinden sonra ortaya çıktığı düşünülmektedir. Anaerkil toplum, kadının toplumsal açıdan egemen olduğu hayat biçimini anlatmaktadır. Ancak bu toplum yapısıyla ilgili çok güçlü kanıtlar olmadığı da ileri sürülmektedir

(Güriz, 2011: 14). Ancak bununla birlikte ilk tanrıların erkek değil kadın olduğunu içeren birtakım kaynaklara rastlamak mümkündür. Tanrıça heykellerinin, tanrı heykellerinden daha önce var olduğunu arkeolojik çalışmalar göstermektedir. Erkek tanrıların varlığına rastlanmayan dönemde, üremede erkeğin rolünün anlaşılması ve toprağın saban aracılığıyla işlenmeye başlamasıyla ataerkil yapı yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştır (Güriz, 2011: 15). Daha önce de bahsedildiği üzere ataerkil düzenin yerleşmesi ile birlikte erkek toplumda etkin güç olmaya başlamış, kadınlar erkeklerin sahip olduğu haklardan mahrum bırakılmışlardır. Antik Yunan'a bakıldığında ünlü düşünürlerin, kadınları ikincilleştiren söylemlerle erkeğin toplumsal gücünü pekiştirdikleri görülmektedir. Örneğin Aristo, erkeğin kadından üstün bir zekâya sahip olduğunu belirtmekte, kadınla köle arasındaki nüansa dikkat çekmektedir. Kadınların ayrı ayrı işlere baktığını ve cömertlikle başka araçlar sağladığını söylemektedir. Erkeğin dışıdan daha üstün, kadının daha aşağıda ve uyruk olduğunu, bunun tüm insanlık için böyle olduğunu dile getirmektedir. İki insan topluluğu arasında işleri bedenlerinin kullanımından ibaret olan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenmeyecek olanlar, Aristo'ya göre "doğadan köle"dir. Bu sebeple onlar için de yönetilmek ve uyruk olmak çok daha iyidir (Aristo, 1975: 8-14). Böylelikle kadınla erkek arasında bir ayrım yaratılmış bu durum doğa-kültür, duygu-akıl şeklindeki ikiliği beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle kadın, doğa ve duygu ile özdeş kabul edilmekte; akıl, bilgi gibi rasyonel değerlerden dışlanarak duygular dünyasına hapsedilmektedir. Diğer taraftan erkek ise toplumu, doğayı değiştirip dönüştürebilecek akılla, kültürle özdeşleştirilmektedir. Bu ikilikler toplumsal eşitliğin yerini hiyerarşik bir

anlayışa bırakmasına sebep olmaktadır. Bu anlayışa göre akıl duygudan, kültür doğadan ve erkek kadından üstündür.

Erkeklerle özdeşleşen aklın hâkim olduğu dönemde, toplumda yeni bir romantik kadınlık ideali yaratılması gerekmiş, bu doğrultuda bağımsız kadınların fiziksel olarak yok edilmesi ve boyun eğdirilmesi gerekmiştir. Bu sebeple hassas, kırılğan, itaatkâr, duygusal kadının, erkeğe bağımlı olduğu ideali tasarlanmıştır (Shiva ve Mies, 2019: 230- 231). Bu anlayışa göre yaratılan bu yeni “iyi kadın”, modern akılcı erkek imgesinin karşıtı olarak inşa edilmiş, korunması gereken, zayıf, muhtaç kadındır (Shiva ve Mies, 2019: 246). Akıl ve doğa arasındaki bu gerilim, Batı kültürünün kilit kavramlarından bir tanesidir. Bu ikicilik kavramı, yani değersiz görülen ve kesin sınırlarla ayrılan bir ötekilik alanının yaratılması oldukça önemlidir. Bu tür bir ilişki bir tür mantıksal yapı belirlemede, bu yapı içinde kurulan tahakküm/tabiyet ilişkisi iki tarafın da kimliğini şekillendirmektedir (Plumwood, 2004: 63).

Berktaay da diğer pek çok feminist gibi yaşanan, doğal ve dişil olan her şeyden nefret eden “beyaz, batılı ve eril” sistemin yarattığı krize odaklanmaktadır. Ona göre, işçi sınıfının, yerli halkların, kadınların ya da hayvanların sistematik bir biçimde aşağılanması, batılı anlayışta var olan düalist yaklaşımla ilgilidir. Bu ikilik, bilindiği üzere kadını bedenle özdeşleştirirken, erkeği akılla özdeşleştirmektedir. Doğa da tıpkı kadın gibi bedene indirgenmektedir (1996: 73). Kadının doğayla özdeşleştirilmesi, özellikle de üreme fonksiyonundan dolayı doğaya ait kılınması, onun erkekten aşağı bir konumda algılanmasına sebep olmakta, doğa gibi kadın da denetimin öznesi haline gelmektedir. Böylece doğanın ve kadının kontrol

altına alınması ile erkek aklının hakimiyet alanı genişlemektedir (Karakaya ve Cihan, 2018: 11).

Kadın bedeninin doğayla benzerlikler göstermesi ve kadının sahip olduğu biyolojik özellikler nedeniyle ikincilleştirilmesi feministler tarafından eleştirilmektedir. Burada göz ardı edilmemesi gereken şey, toplumsal olanın “doğaldışı” olduğu gerçeğidir. Ancak bu doğaldışılık, doğayla tamamen bağlantısız olma ya da doğadan tamamen kopma anlamına gelmemektedir. Aksine, toplumun doğaldışılığı doğayla kurulan belirli bir bağlantıyla sağlanmaktadır. Bu sebeple nesnelerin doğal veya toplumsal öncesi nitelikleri, bu nesnelerle ilgili pratikler açısından önemlidir. Bu noktada gerçekleştirilen indirgemecilik, olayların yanlış yorumlanmasına sebep olmaktadır (Connell, 2017: 125- 126).

Biyoloji ve toplumsal arasında indirgemeci olmayan güçlü bir bağlantı bulunmaktadır. Toplumsal pratikler, toplumsal cinsiyet ilişkilerini kurmakla birlikte, doğal örüntüleri de dışa vurmakta ancak bu örüntüleri göz ardı etmeyerek onları pratik bir dönüşümde olumsuzlamaktadırlar. Cinsiyetler arasındaki kültürel farklılıklar oldukça dikkat çekicidir. Erkekler ve kadınlar birbirlerinden farklı olsalar da doğadaki diğer canlılarla kıyaslandığında birbirlerine benzemektedirler. Toplumsal cinsiyet kimliği doğal farklılıkları ifade ederken aynı zamanda doğal benzerlikleri de bastırmaktadır (Connell, 2017: 127).

Ekofeminizm

Ekofeminizm teriminin ilk kez Françoise d'Eaubonne tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Ancak D'Eaubonne'un Frankofon ülkelerde ilk olmasına karşın hareketin 1970'lerin başında Amerika'da ortaya çıktığına bu sebeple alana dair birçok kaynağın İngilizce olduğuna dair görüşlerde bulunmaktadır (Lafortune, 1997: 5). Bununla birlikte terimin ilk kez Ynestra King tarafından 1976 yılında geliştirildiğine dair bir kabul de söz konusudur. Diğer taraftan Barbara Holland-Cunz ve Ariel Salleh'e göre ekofeminist hareket, 1970'li yıllarda dünyanın birçok farklı bölgesinde spontane bir biçimde gerçekleşmiştir (Çetin, 2005: 63).

Köküöz'ün açıklamasına göre çevre ile kadın hareketlerinin 1960'lı yıllarda radikalleşmesi ile birlikte birçok kadının her iki harekete de katılmasına rağmen, ikisi arasındaki sistematik ilişki 1970'li yıllarda feministler tarafından geliştirilmiştir. Daha öncesinde Batı'da yalnızca doğanın bozulmasına karşı tavır alan tabiat sever topluluklar bulunmaktadır. 1970'lerin ortalarına gelindiğinde bu topluluklar da değişime uğramış, uygarlığın ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte doğanın harap edilmesi dikkat çeker bir hal almış, çevreci akım popülerleşerek politik bir içerik kazanmıştır (1989: 15).

Ekofeminizm, daha önce bahsedildiği üzere 1970'lerde kadının ve doğanın eril zihniyet tarafından sömürülmesine, cinsler arasında var olan eşitsiz toplumsal ilişkilere ve gezegenin kaynaklarının tehlikeye girmesi üzerine bir tepki olarak gelişmiştir (Lafortune, 1997: 4). Françoise d'Eaubonne "Feminizm ya da Ölüm" adlı çalışmasında, insan türünün ve dünyanın

ataerkil sistem ve onun yardımcıları tarafından yok olma tehdidiyle nasıl karşı karşıya kaldığını açıklamaktadır. Tarım ve üremenin denetlenmesi üzerinden kadın ve doğa üzerindeki eril sömürüyü anlatan d'Eaubonne, dünyada var olan tehlikeye dikkat çekmekte ve bu durumun acilen değişmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Eril zihniyetten arındırılmış, eşitlikçi bir anlayışla hareket edilmesi gerektiğini söylemektedir (Lafortune, 1997: 4). D'Eaubonne'a göre ekofeminizm yeni hümanizmdir. Ona göre feminizm, kadın partikülarizmini savunmamalı, evrenselci bir anlayışı benimsemelidir (Gandon, 2009: 10).

Ekofeministlere göre doğanın sömürülmesi ve kadınlara saygı duyulmaması (ikincil görülmesi) arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Ataerkil sistem bedenler arasındaki farklılıklara vurgu yapmakta ve bu farklılığı erkek lehine kullanmaktadır. Oysa ekofeminizm bütün insanları ve doğayı kapsamakta ve hepsinin hakkını gözetmektedir. Ekofeminizm, patriarkal yapının yaratmış olduğu cinsler arasındaki hiyerarşik yapılanmayı aşmayı amaçlamaktadır. Bu anlayışa göre insanlar ve doğa kutsal bir bütünün parçalarıdır (Lafortune, 1997: 6). Ekofeminizm içinde de görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklardan hareketle ekofeminist yaklaşımları üçe ayırmak mümkündür: Kültürel ekofeminizm, toplumsal ekofeminizm ve feminist çevrecilik. Kültürel ekofeminizm, kadının doğurma, çocuk büyütme gibi özelliklerinin kadını doğaya daha yakın hale getirdiğini, doğanın işleyişiyle kadının doğası arasında benzerlikler olduğunu düşünmektedir (Bayat, 2015: 28). İkinci ayırım içinde yer alan toplumsal ekofeministlere göre kadın ve doğa yakınlığı, ataerkil anlayış tarafından toplumsal olarak inşa edilmiştir (Çetin, 2005: 64). Bu sebeple biyolojik determinizme karşı çıkarlar.

Üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan kadınlar tarafından geliştirilen feminist çevrecilik ise kadını tek bir kategori olarak kabul eden batılı ekofeminist görüşlere karşı çıkmaktadır. Bu görüşe göre; sınıf, etnisite, ırk gibi farklılıklar kadınların farklı ezilme biçimlerine maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Bu nedenle ideolojik, politik, ekonomik sebeplerin göz ardı edilmemesi gerektiğinin altı çizilmektedir (Bayat, 2015: 28).

Ekofeminizmin Kadın ve Doğa Sömürüsüne Bakışı

İnsan ile doğal çevresi arasında avcı-toplayıcı toplumlarda doğrudan bir ilişki bulunmakta, insanlar kendilerini doğanın bir parçası olarak görmektedirler. Ancak geleneksel toplum yapısından tarım toplumuna geçişle birlikte insan ile insan arasında ve insan ile doğa arasında sömürüye dayalı bir ilişki biçimi ortaya çıkmıştır. İlk sömürü ilişkisi tarım toplumlarında meydana gelmiştir.

Toplumun ekonomik ve sosyal anlamda değişmesiyle birlikte ataerkil yapının hâkim olduğundan daha önce bahsedilmiştir. Bu değişimle birlikte hem doğa hem de kadın üzerinde tahakküm kuran erkek egemen toplum yapısı, doğada meydana gelen uyumsuzlukların da kaynağıdır. Ekofeministler, kadının sömürü aracı olarak görülmediği bir toplumda doğanın da sömürülmeyeceğini düşünmektedir (Yıldırım, 2017: 298). Bu sebeple ekofeministler öncelikle ataerkil yapının kadın üzerindeki tahakkümüne son vererek yaratılacak olan eşitlikçi bir anlayışla doğa üzerindeki tahakkümün ve sömürünün son bulacağına inanmaktadırlar.

Ekofeminist bakış açısına göre erkeğin kadın ve doğa üzerindeki tahakküm hırsının sebebi, erkeklerin kendi başlarına insan yaşamı üretememeleridir. Teknolojik gelişmelerden de yararlanarak erkekler hem kadına hem de Toprak Ana'ya savaş açmışlardır. Kadınların ve doğanın elinde bulunan üretme ve yaratım kudretinin kendi kontrollerine geçmesini istedikleri açıktır. “Yaratan” olmak isteyen erkekler, bu sebeple kadının ve doğanın öznelliğini, onun onurunu ve maneviyatını çalmak ve onları cansız, kontrol edilebilir hale getirmek, adeta bir metaya dönüştürmek istemektedirler (Shiva ve Mies, 2019: 103).

Toprağı anne, insanları da onun efendisi değil çocukları olarak gören anlayış, çoğu zaman yok sayılmış olsa da evrensel olarak yüzyıllardır varlığını sürdürmektedir. Fakat bu anlayışın yerine sömürgecilik ve sonrasında kalkınma aracılığıyla, “beyaz adamın” kültürü getirilmiştir. Bu kültürde toprak salt ele geçirilecek, sahip olunacak, denetim altına alınacak bir alan olarak görülmektedir. Böylelikle sömürgecilik ve kapitalizm, toprağı ve beraberinde doğayı müşterek yaşam kaynağı olmaktan çıkarıp, alınıp satılabilen ve ele geçirilebilen bir metaya dönüştürmüştür (Shiva ve Mies, 2019: 188). Bu anlayışla birlikte insanlar ve doğa arasındaki karşılıklı simbiyotik ilişki tek taraflı efendi/köle ilişkisine dönüştürülmüştür (Shiva ve Mies, 2019: 105). Bu ataerkil yapıda varlığını sürdüren yeni erkek, kadın ile erkek arasındaki simbiyotik ilişkiyi de yok etmiştir. Aksi takdirde tek taraflı olan efendi/köle ilişkisini tesis edemeyeceğini bilmektedir (Shiva ve Mies, 2019: 106).

Egemen aklın temel dışlamaları ve inkâr edilen bağımlılıkları arasında dışıl olanın ve doğanın yanı sıra doğal olarak görülen tüm insan türleri bulunmaktadır. Bu sebeple Batı kültürünün merkezinde yer alan anlayışın temelinde yatan basit bir eril kimlik değil, bu çoklu dışlamalarla tanımlanan, ötekilik ve olumsuzlama yapısına yol açan “efendi kimliği”dir (Plumwood, 2004: 64). Mies’in erkek avcı grupların, tarım işçileri ve geçimlik işçiler olan kadınların sırtından geçinerek güçlendiği ve ardından diğer kabilelerden köle ele geçiren ilk askeri kuvvetlere dönüştüğü savından yola çıkarak (Mies’ten aktaran Plumwood; s. 66). Plumwood, böyle bir sürecin ilk olarak (iktidarın dinsel olarak teyit edildiği yerlerde) kutsal/dünyevi, erkek/kadın ve efendi/köle gibi ikicilikleri doğurduğuna inanmaktadır. (2004: 64) Bu ikicilikler yeni tahakküm ilişkilerinin önünü açmakta, böylelikle ilerleyen aşamalarda kadın ve doğa yükselen kapitalist üretim sisteminin hammadde kaynağı haline gelmektedir. Kapitalist ataerkil yapı için doğa, kadın ve beyaz olmayan halklar hammaddeden başka bir nitelik taşımamaktadır. Kadınların ve doğanın katkılarının değersizleştirilmesi, sömürgeleştirme faaliyetlerine kalkınma ve ilerleme eylemleri olarak değer atfedilmesi ile birlikte hareket etmektedir (Shiva ve Mies, 2019: 77).

Hâkim ataerkil anlayışta kadınlar değersizleştirilirken, onların doğayla iş birliği halinde yaptıkları, ihtiyaçları karşılayan ve karın doyuran işler de genel olarak değersizleştirilmektedir (Shiva ve Mies, 2019: 146). Böylelikle kadınların emekleri görünmez hale gelmekte, sömürünün ve şiddetin farklı bir boyutu ortaya çıkmaktadır. Kadınların emekleri, piyasa dışı ve karşılıksız işlere yoğunlaştığından ve kadınlar normalde birden çok işle uğraştıklarından bu emekler yok sayılmakta, görünmez olmaktadır (Shiva ve Mies, 2019: 274).

Ekofeminist yaklaşıma göre; insanların Doğa'nın bir parçası olduklarını, bir bedene sahip ve Toprak Ana'ya bağımlı olduklarını ve belki de en önemlisi kadınlar tarafından doğruldukları gerçeğini asla göz ardı etmemeleri gerekmektedir (Shiva ve Mies, 2019: 112). Kadınlar doğadaki çeşitliliği, dolayısıyla denge ve uyumu da korumaktadırlar. Bu sebeple ekofeministler, toprakla olan organik bağların koparılmasının, toplum içindeki organik bağların da yok olmasına sebep olacağını düşünmektedirler (Shiva ve Mies, 2019: 197-198).

Kapitalist ataerkil sistem, kadınları geçim kaynaklarından mahrum bırakarak ve geçimlerinin dayalı olduğu doğal kaynaklara, topraklara, ormanlara, sulara, tohumlara ve biyoçeşitliliğe yabancılaştırarak şiddeti derinleştirmektedir (Shiva ve Mies, 2019: 19). Ataerkil yapı kadar eski olan kadına yönelik şiddet zamanla yeni ve daha acımasız biçimler almıştır (Shiva ve Mies, 2019: 16-17). Bu bağlamda ekofeministler bu şiddetin ve beraberinde var olan sömürünün önüne geçmek için kadınlara ve yeryüzüne saygılı, şiddetsiz, sürdürülebilir, barışçıl ekonomilere geçişi önermektedirler (Shiva ve Mies, 2019: 22). Diğer taraftan ekofeminizm kapitalizme olduğu kadar, heteroseksüellik dayatmasına ve militarizme de tepki göstermektedir. Yeryüzü temelli bir bilinç yaratmak amacıyla farklı manevi duygular yaratılması gerektiğini ileri sürmektedir (Maltaş, 2015: 6).

Eski Türklerde Doğaya Bakış

Tarih boyunca geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türklerin İslamiyet öncesi dönemini eski dönem olarak değerlendirmek mümkündür. Burada avcı-toplayıcı, ilkel tarıma dayalı bir yaşam biçiminin hâkim olduğu eski

dönemden bahsedilmektedir. En eski Türk inanç sistemlerinden biri olan Şamanizm/Şamanlık, eski Türk mitolojisi, toplumsal alışkanlıklar, uygulamalar ve var olan değerler, inançlar, dini ritüeller göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır.

İnsan ve doğa ilişkisini anlamaya çalışırken karşılaşılan en önemli kaynaklardan olan yaratılış efsanelerinde[†] hayvanlara, bitkilere ya da çeşitli doğa olaylarına[§] yer verildiği bilinmektedir. Bu bağlamda Türklerin de yaratılış efsanelerinde farklı hayvanların önemli misyonları olduğunu söylemek mümkündür.

Bozkır kültürüne sahip olan Türkler için hayvancılık önemli bir yere sahiptir ve bununla birlikte doğayla uyumlu, bütünleşik bir yaşam biçimini benimsemişlerdir. Hayvanların önemli bir yere sahip olduğu Eski Türk toplumunda, hayvanlar benzetme örneği oluşturmaktadır, insanlara hayvan isimleri verilmektedir. Ayrıca hayvanların sahip oldukları bazı nitelikler onlar için bir insanda olması gereken, arzulanan özelliklerdir. İnsan ve hayvan arasındaki sıkı ilişkiye işaret eden oldukça fazla işaret bulunmaktadır. Hayvanlar genelde insandan daha yüksek bir konumda yer almaktadır (Roux, 2017: 74- 75). Hayvanlar hiçbir zaman tanrı olarak değerlendirilmemiştir. Ancak insanlar onların daha üstün olduğunu kabul etmektedirler. Hayvanlar uçmak, yüzmek, koku almak, gece görmek gibi birtakım özellikleri sebebiyle insanları aşmakta, geride bırakmaktadır.

[†] Göktürklerin Kurttan Türeyiş Efsaneleri, Uygurların Ağaçtan Türemeleri, Doğan'dan Türeyen Kırgız Kabilesi, Altay ve Sibiryta Mitolojisinde Kartal'dan Türeyiş Efsaneleri için Bkz.: Ögel, 2014a

[§] Bkz.: Gökten Düşen Bir Dolu Tanesinden Türeme (Ögel, 2014a: 61)

Onların başlangıçtaki biçimlerini kaybetmediklerine inanılmaktadır (Roux, 2002: 216). Ayrıca eski Türklerde kurt, geyik, at, balık, turna kuşu, keklik gibi bazı hayvanların kutlu olduğuna inanılmaktadır ve hayvanların hareketlerinden çeşitli yorumlamalar, analizler yapılmaktadır.

Diğer taraftan avlanma konusu da oldukça önemli bir niteliğe sahiptir. Bütün bir yıl boyunca av yapılamamaktadır. Yaz mevsiminde süre avının yasaklandığına dair işaretler bulunmaktadır. Hayvanların büyüüp çoğalabilmeleri için mart ile ekim sonu arasında avlanmanın yasak olduğu bildirilmektedir. Ayrıca biyolojik dengeye duyulan saygı nedeniyle küçük ve yavru kuşların yakalanması ve öldürülmesi yasaklanmıştır (Roux, 2002: 227). Hayvan türlerinin kaybedilmesinden endişe edilmektedir. Doğaya saygı, çevreyi koruma, ihtiyaçtan fazlasını tüketmeme veya Şaman dininde sahipleri** incitmeme korkusu oldukça iyi bilinen birçok töre ve geleneğin kaynağını oluşturmaktadır (Roux, 2002: 231). Eski Türk hayatında hayvancılık, koyun ve at besleme önemli bir yer teşkil ettiğinden çobanların ve sürülerin de koruyucuları olduğuna inanılmaktadır. Koruyucu iyeler inancı Türkler arasında günümüzde dahi devam etmektedir. Türklerin yaşadığı hemen her yerde bu inancın izlerine rastlamak mümkündür (Kalafat, 2006: 92). Örneğin farklı bir biçimde Diyarbakır'da, bağ ve bahçeleri koruduğuna inanılan bir yılan bulunmaktadır. Her ailenin bağını koruyan farklı yılanlar mevcuttur. Bu yılanın kimseye dokunmadığına inanılmaktadır. Halk onu rahatsız etmeyi doğru bulmamakta ve ona iyi davranmaktadır. Bu

---

** Genel olarak "iye/eye" diye isimlendirilen bu tabiat ruhları ateşte, evlerde (ev iyesi), ormanlarda, dar geçitlerde ve yollarda bulunmaktadır. Bu ruhlara özellikle de orman ruhlarına ağaçlara bağlanan bez parçaları ve hayvan kürkleri şeklinde kurban sunma geleneği mevcuttur.

yılana iyi davranmanın bağdaki mahsulün ve bağ sahibinin hayrına olacağına inanılmaktadır (Kalafat, 2006: 81).

Ağaç, bitkiler, orman da Türkler açısından oldukça önemlidir. Örneğin ağaç *axis mundi* (dünya eksenini) ve yaşam kaynağı olmak üzere iki ayrı rol üstlenmektedir (Roux, 2017: 25). Ağaç etrafında dönmek, ağaçlara dilek bezleri bağlamak ya da belli konularda ağaçlardan talepte bulunmak mümkündür. Ayrıca daha önce bahsedildiği üzere ağacın doğurganlığına da vurgu yapılmakta, yaratılış efsanelerinde ağaca önemli bir rol verilmektedir.

Ötüken ormanları, Göktürk ve Uygurlar devrinde kutsal kabul edilmektedir. İnan, orman kültürünün ilkel toplulukların orman mahsulleriyle ve avcılıkla geçimlerini sağladıkları dönemden kaldığını düşünmektedir (1986: 62). Doğaya gösterilen saygının bir diğer önemli örneği ise eski Türklerde yaş bitkilerin (genç orman ağaçları, fidanlar, meyve veren ağaçlar) kesilmesinin yasak olmasıdır. Ayrıca kimi orman ağaçları için, büyümeleri uzun zaman aldığından başka bir çeşit yasak bulunmaktadır. Örneğin kayın ağacı zor yetişen bir ağaçtır ve bu sebeple onun kesilmesi uğursuzluk sayılmaktadır. Ayrıca büyümemiş ekinlerin çiğnenmesi, onlardan beslenmeyi sağlayanlara zarar verme düşüncesiyle günah kabul edilmektedir (Boratav, 1984: 53).

Su (sub) Türklerde kutsal kabul edilmektedir. Türklerin suyu kirletmekten çekindikleri bilinmektedir. Su kaynakları da oldukça önemli mahiyettedir. Örneğin nehir kıyısında kurban kesme gibi gelenekler bulunmaktadır.

Doğada bulunan maddeler arasında taş ve kayalar da eski Türkler için değerli unsurlardandır. Eski Türklerin “yada taşı”nu birçok işte kullandıkları bilinmektedir. Yağmur, kar yağdırmak, havayı değiştirmek gibi çeşitli işler için bu taş kullanılmaktadır (Kalafat, 2006: 57).

Kutsanmış olarak tercüme edilen “Iduk” için belli yerlerin serbest bırakılması demek mümkündür. Bu bağlamda bir parça toprak kutsal, tanrısal ilan edilmekte ve orada hiçbir eylemde bulunulmamaktadır. Ayrıca böyle kabul edilen bölgelerde yaşayan hayvanların öldürülmediği, yetişen bitkilerin koparılmadığı bilinmektedir (Roux, 2017: 76-77).

Türkler açısından Ay’ın Güneş’in hareketleri de oldukça belirleyicidir. Ay büyüdüğü sürece bir eylemde bulunulmamakta, özellikle de savaşa başlanmamaktadır (Roux, 2017: 44).

Dini ritüellerde doğa toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Örneğin Kitanlarda belirli aylarda ve belirli aralıklarla, Göğe, yeryüzüne, dağlara, nehirlere, aya, rüzgara, geyiğin ruhuna, ilahi kadına, beyaz atın ruhuna, kurbanlar adanmaktadır (Roux, 2002: 251). Şaman evlerinin kapısının karşısında asılı duran davulun üstünde ise ağaçtan yontulmuş muhtelif kuşların heykelcikleri, bunların yanında gökkuşağını hatırlatan bir yılan resmi, güneş ve hilal resmi bulunan bir bayrak yer almaktadır (İnan, 1986: 80). Ayrıca bazı kamlar aynı zamanda kabile ve oymağın öğütçüsü ödevini de görmekte; göklere ve yer altına gerçekleştirilen seyahatin ardından insanlara ve hayvanlara kötülük edenlerin tamuda (cehennemde) çektikleri işkenceleri, iyi ölümlerin göklerde iyi ruhlarla birlikte rahat yaşadıklarını anlatmaktadırlar

(İnan, 1986: 81). Bu da doğanın ve doğaya duyulan saygının Türkler için son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Eski Türklerde Kadın-Doğa İlişkisi

Marx, kadınların tarih öncesi toplumdaki konumlarına ve tarih boyunca özneler olarak rollerine vurgu yapmaktadır. Marx, tarihin tüm dönemlerinde konumları itibarıyla büyük bir çeşitlilik gösteren kadınları potansiyel özneler olarak görmektedir (Brown, 2015: 230). Doğa ile iç içe bir hayat süren Türklerde de kadınlar güçlü özneler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Gökalp, Türklerin tarih öncesinde, ilk totemizm devrinde yaşanmış anaerik bir dönemden sonra ataerik yapıya geçtiğini iddia etmektedir. Gökalp, Türklerde var olan kadın erkek eşitliğini toyonizm adını verdiği dinle, şamanizmin eşitliğine bağlamaktadır. Dini ve siyasi liderler olan toyonlar erkek, büyücü olan Şamanlar ise kadındır (Gökalp, 1991: 83, 120).

Ayrıca ekofeminizmin temel tartışma konularından birisi olan kadın ile erkek arasındaki ikilik durumu Türklerde bulunmamaktadır (Gökalp, 1991: 101). Türklerde kadın tabu olarak görülmediği gibi dayanıklı, güçlü cinsin karşıt ve çelişeni değil, tersine eşi ve tamamlayıcısı olarak algılanmıştır (Gökalp, 1991: 101). Ayrıca Gökalp'e göre eski Türklerde cinsel bir iş bölümü bulunmadığından, kadın erkekle birlikte her etkinliğe katılabilmektedir. Avda, savaşta, şölenlerde ayrıca dini, siyasi ve ekonomik alanlarda da kadının erkekle birlikte hareket edebildiğini görmek mümkündür (Gökalp, 1991: 102).

Kadın-Doğa İlişkisinin Doğadaki Yansımaları

Eski Türklerde doğa olayları, gökyüzü, tabiat, hayvanlar oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu durum gerek dinî gerek toplumsal yaşamda etkilerini yüzyıllarca sürdürmüştür.

Gök, yer ve diğer mitolojik unsurlardan önce gelen, Totemizmin canlı hayvan unsurudur. Canlı hayvan totemizmi çok daha önce var olmuştur, sonrasında yer, gök kutsallaştığında, hayvan motiflerinden oluşan kùltlerle varlığını ve önemini sürdürmüştür. Hayvanlar kùltüyle birleşen “yüce analık”, Türklerdeki anaerkilliğin belirgin bir görüntüsüdür. Hayvanların anası inancı ile ana olarak hayvan inancının iç içe geçtiğini söylemek mümkündür. Şamanlıkta koruyucu ruhların en eski anaerkillik kökeni, zamanında insandan hayvana yansımış ve totemleşmiştir (Hassan, 2015: 92-93). Bu bağlantıdan hareketle hayvanların doğurganlığının, kadınların doğurganlığına yol açtığına, kısırlıklarını giderdiğine inanılmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere efsaneler genellikle bir anneye, doğurgan bir kadına veya bir hayvanın dişisine dayanmaktadır. Tu-ikuların dişi kurdu örneği gibi, birçok toplumun bir mağaraya sığınmış bir dişi soyundan geldiği belirtilmektedir (Roux, 2002: 179).

Ağacın Türkler için önemine daha önce değinilmiştir. Ağaç aynı zamanda hayat kaynağıdır. Kazaklarda kısır kadınlar gebe kalmak için bir elma ağacının dibinde yerde yuvarlanmaktadırlar (Roux, 2002: 181). Bunun yanı sıra hamile bir kadının doğurmak üzere bir ağacın kovuğuna sığındığı, kadının dünyaya getirdiği bebeğin, ağacın oğlu olduğuna dair bir inanış

bulunmaktadır. Burada da karşımıza bitki-insan şeklindeki türeyiş ilişkisi çıkmaktadır (Roux, 2017: 26).

Ayrıca Türkler için kayın ağacının önemi büyüktür. O koruyucu ve merhametli ana-tanrı Umay ile beraber Ülgen tarafından yere indirilmiştir. Ayınler kayın ağaçları altında yapılmaktadır. Yakutlarda kara çam ağacı da değerlidir. Çocuğu olmayan Yakut kadını kara çam ağacına gelmekte ve karşısında dua etmektedir (İnan, 2018: 45). Günümüzde ise örneğin, Divriği’de Söğüt Ağacı’nın yaprağının yenilmesi halinde çocuğu olmayan kadınların hamile kalabileceklerine inanılmaktadır. Diğer taraftan dileklerin gerçekleşmesi için kutsal olduğu düşünülen ağaçlara çaputlar bağlanmaktadır (Kalafat, 2006: 77).

Türk mitolojisinde suyu koruduğuna inanılan su iyisi adlı koruyucu bir ruh bulunmaktadır. Bu yüzden Türkler bu ruhu kızdırmamak için nehirde yıkanmamakta veya suyu kirletmekten kaçınılmaktadırlar. Suyla ilgili olarak Tatar Türklerinin halk inançlarına göre gece suya gireni su anasının alabileceğine dair bir inanış da bulunmaktadır. Ayrıca hamile bir kadının da gece suya girmesi sakıncalı bulunmaktadır. Su anasının, onun karnından bebeğini alabileceğine inanılmaktadır (Kalafat, 2012: 201)^{††}. Eski Türklerde, çocuksuz kadınlar, kurumuş ırmaklara süci/şarap atarak, o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalışmaktadır, böylelikle onların yardımıyla çocuk sahibi olacaklarına inanmaktadırlar. Diğer taraftan su, halk inançlarında uzun ömrün simgesidir. Günümüzde varlığını hala sürdüren geleneklere bakacak olursak; Anadolu’da su iyisine sunulan saç ile onun rızasını kazanıp,

---

^{††} Bkz.: Oğuz Kağan Destanı Kıpçaklar’ın türeyişi

kuruyan derenin veya kuyunun canlanması istenmektedir. Sivas'ta çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar, kismetlerinin açılmasını isteyen genç kızlar, kutsal bilinen sulardan yararlanmaktadır. Kars'ta yedi ayrı çeşmeden su toplayıp, sabah ezanından sonra, bu su ile banyo yapan genç kızın kismetinin açılacağına inanılırken, Malatya'da ise doğuran kadının plasentasının suya atılmasıyla çocuğunun huyunun su gibi temiz olacağına inanılmaktadır. Suyun hayat veren, yaratıcı, kutsal olarak görülmesi inancı günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Kalafat, 2006: 70-74). Ayrıca suyun sıkıntıları alıp götürdüğüne de hala inanılmaktadır. En eski orman ve ağaç kültlerinin, mağaralara, dağlara ve her türlü yere ve suya yayılması sonucu kültür gelişerek varlığını sürdürmektedir (Hassan, 2015: 88).

Doğurganlık konusunda doğadan, dışının doğurganlığından alınan yardımlara verilebilecek bir diğer örnek ise, çocuk düşürmemiş kadınların yaşatıcı gücünden yararlanarak çocuğun düşmesinin önlenmesidir. Yahut sık sık çocuğunu düşüren kadın, çocuk düşürmemiş kadınların kapısına dokunmakta ya da yavruları yaşayan bir hayvanın boynundaki halkayı kendi boynuna takarak, bir kayanın etrafında üç defa dolaşmaktadır. Böylelikle yerleşik bir varlık olan kayanın olumlu özelliklerinden yararlanılmaktadır (Boratav, 1984: 146).

Kadın ve doğa arasındaki farklı bir anlayış da kadınlarla yağmur, dolu olayları arasındaki ilişkilere dair inanıştır. Bu hususta kadınlık, dişi olma durumuna farklı bir önem verilmektedir. Örneğin, annesinin ilk çocuğu olan kızlar, aşırı yağmur ve dolu yağınca, eşikten dışarı çıkarak "ben anamın ilkiyim ağzı kara tilkiyim" gibi tekerlemeler söylemektedir. Böylelikle fazla

yağan yağmurun veya dolunun ekine zarar vermesinin önüne geçileceği düşünülmektedir. Yağmurun hayırlı olabilmesinde kızların cinsiyet farklılıkları ile üstünlük sergilediğine inanılmaktadır (Kalafat, 2012: 54).

Mitolojik Unsurlar

Türk inanç sisteminde merkezde Tengri bulunmaktadır ve onun etrafında ise yardımcı, koruyucu iyeler olduğu bilinmektedir. Ancak bunun yanı sıra eski Türklerde tek tanrı anlayışı ile birlikte çoktanrılı bir yaklaşım da söz konusudur. Hem özerk hem de tek bir Tanrı'ya bağlı başka tanrılar da bulunmaktadır (Roux, 2002: 128).

Eski Türklerde efsanelere ve dualara bakıldığında, ana-kadınlık kutsallıkları bulunduğu görülmektedir. Altaylılarda Umay, Ana Maygıl, Ak Ene; Yakutlarda Ayısıt hep kadın kutsallık biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Hassan, 2015: 84).

Konu bağlamında değerlendirdiğimizde karşımıza ilk çıkan isim şüphesiz Umay olacaktır. Umay ismine il olarak, ilk yazılı kaynaklardan olan Orhon Yazıtlarında Köl Tegin Yazıtının doğu yüzünde (31. satır) rastlanmaktadır. Burada kağanın, annesini Umay'a benzettiği görülmektedir. Ayrıca Tonyukuk Yazıtında da (B73) "Kutsal Umay ve kutsal yer su (ruhları) yardım etti, elbette." şeklinde açıklama bulunmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Umay'a büyük bir değer atfedilmekte ve halkın zor durumda kaldığı dönemlerde, onlara yardım edip, sıkıntıdan kurtardığına inanılmaktadır.

Umay ile ilgili farklı değerlendirmeler söz konusudur. Umay yeryüzüyle karıştırılması olanaksız olan ancak hemen hemen onunla aynı sıfatlara da sahip olan farklı bir tanrı olarak görülmektedir. Kaşgarlı Mahmud ise Divânü Lugâti't-Türk'te Umay'ı, "plasenta" olarak çevirmektedir. Bu çevirinin nedeni Umay'ın plasenta ile olan yakın ilişkisidir. Yeni doğanları korumakta ve belki de doğurganlık tanrıçasının, hatta bir ana tanrıçanın işlevini yerine getirmektedir (Roux, 2017: 134). Ancak tarihsel süreçte plasentayla ilgili karşımıza çıkan onlarca geleneğin hiçbiri Umay'ın önemini açıklamak için yeterli değildir. Diğer taraftan Umay, kadın imparatoriçe anlamına gelen "hatun" sıfatıyla birlikte bulunmaktadır. Buradan hareketle Roux, bu tanrıçanın gökle bir çift oluşturduğunu düşünmektedir (2002: 142). Diğer taraftan tanrıça olarak kabul edilebileceğine dair farklı bir anlatım da bulunmaktadır. Umay'ın, Çuların kızıl giymiş, topuzlu güzel bir kadın olarak düşündükleri ocak tanrıçasına benzer bir şekil aldığı da düşünülmektedir. Ayrıca Göktürk dönemine ait bir mezarın yanındaki kaya resminde önünde diz çökmüş maskeli kişilerin, kurbanlar sunan kamlar olduğu, bağdaş kurmuş taçlı kadının Umay olduğunu düşünenler de bulunmaktadır (Esin, 1979: 60).

Umay tanrıça olarak kabul edildiği gibi, Tanrı'nın yardımcısı olan dişi bir ruh olarak da değerlendirilmektedir. İnsanların ve hayvanların anne adayları dişilerini ve bebeklerini koruyan Umay, bereketin de simgesidir (Kalafat, 2012: 193-194). Yaşam alanı gökyüzü yani ruhlar alemi olan Umay, bazı metinlerde peri olarak görülmektedir. Doğum ve bereketle özdeşleştirilen Umay'ın, kutlu bir güce sahip olduğuna inanılmaktadır (Kalafat, 2012: 196).

Kırgızlar'da ise Umay'ın iki anlamı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Umay'ın yuvasını havada yapan efsanevi bir kuş olmasıdır. İkincisi ise çocukların koruyucusu olan efsanevi kadındır. Uygurca'da da Umay, doğum sonu yahut çocuk doğurma yeri ile çocukları himaye eden ruh şeklinde iki anlama sahiptir (Gömeç, 1990: 278).

İnan da Roux gibi Umay'ı bir tanrıça olarak kabul etmekte ve onun dışında iki dişi tanrı daha olduğunu söylemektedir. Bunlardan birincisi Ana Maygıl iken ikincisi de Akene/Ak Ana'dır. Efsaneye göre Akene'nin adı yaratılış efsanesinde geçmektedir. Bu tanrı, ruh yaratma kudretini ilham etmektedir (2018: 36). Bu efsaneye göre Tanrı Ülgen denizin üzerinde uçarken, bir yere konmak istemektedir. Konabilmesi için dünyanın yaratılması gerekmektedir. Bu esnada Akene/Ak Ana su içerisinden çıkmakta ve Ülgen'e buyruk vermektedir. Bu buyruk üzerine yer ve gök yaratılmıştır. İnsanın kendini üretmesini mümkün kılan su, ana cismiyle erkinliğini göstermektedir. Bu bağlamda erkek tanrı Ülgen'in yaratma kudretini Akene'den aldığını söylemek mümkündür (Hassan, 2015: 80, 85). Bu anlatı Türklerde ilk yaratıcının kadın olduğuna dair varsayımları güçlendirmektedir. Tıpkı Güneş'in dişil niteliklerle anılması gibi, burada da yer ve göğü yaratma kudreti, ilhamı kadına verilmiştir.

Ana Maygıl ise ulusu koruyan bir dişi ruhtur ve bu sebeple ona ulus anası da denilmektedir (İnan, 2018: 36). Tanrı'nın elçisi olarak da kabul edilen Ana Maygıl, at gözlü, kartal gagalı, eşek kulaklı ve yılan saçlı olarak betimlenmektedir. Ayrıca Ana Maygıl, Ülgen'e kurbanların ruhunu ulaştırmakla ve şamanın Ülgen'e kurban götürme yolculuğunda ona yardımcı

olmakta ve onu kötü ruhların saldırısından korumaktadır. Ayrıca insanların yaşamlarını denetleme, bir değişiklik olduğunda Ülgen'e bildirme yükümlülüğüne de sahiptir (Küçük, 2013: 120).

Yakutlar'da Umay'ın yerini Ayısıt almıştır. Ayısıt, yaratıcı, bereket ve refah sağlayıcı dişi ruhlar zümresine verilen isimdir. Bunlardan bazıları kadınları ve bebekleri, bazıları da dişi hayvanları ve yavrularını korumaktadır. Ayısıtlar derledikleri yaşam unsurlarından bir kut yapmakta ve bunu anne karnındaki çocuğa üfleyerek, ona can vermektedirler. Bu sebeple hamile kadınların daima bu ruhların himayesinde olduğuna inanılmaktadır (İnan, 2018: 35). Ayrıca Ayısıt, sadece üretimin yaratıcısı değil, kendini üretmenin, soyu sürdürmenin, çocuk sahibi olmanın da yaratıcısıdır. Beşerî özelliklerin, iyiliğin, insanın varoluşunun da koruyucusudur (Hassan, 2015: 67).

Türk mitolojisinde iyiliklerin mekânı olan gökte de dişi ruhlar yer almaktadır. Ülgen'in dokuz kızı bulunmaktadır. Afif Kızlar, Ak Kızlar, Ak Kıstar yahut Kıyandar olarak anılan bu ruhlar, şamanın ilham perileridir. Ayin esnasında bu kızlar, şamana telkinde bulunmaktadır (İnan, 2018: 76). Bunların dışında yeryüzü ya da yer-su içinde değerlendirilen en eski dişi ruh olarak Yer Ana kültü görülmektedir. Yakutların mitolojik inançlarında Yer Ana, genelde ağacın dişiliği, kayın-kadın düşüncesi sebebiyle ağaçla bütünleşmiş olarak sunulmaktadır. Türk inanç sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan Yer Ana kültürünün, günümüzde hala Anadolu'da toprak ana olarak izlerine rastlanmaktadır (Yıldız Altın, 2016: 104). Başlangıçta kadın olduğu varsayılan Ülgen de mitolojik Yer Ana kompleksine bağlıdır ve yerin

sıfatı anlamını taşımaktadır. Ülgen isminin etimolojik kökeni de göz önünde bulundurulduğunda Türk mitolojisinde kadını başlangıç olarak kabul etmek mümkün gözükmemektedir (Bayat, 2018: 76).

Doğu mitolojilerinde Kuğu-kız motifi oldukça yaygındır. Yarı-ölü ya da yarı-kutsal bazı ruhların kuğu şekline girmesi sebebiyle oluşan bu inanca Türk mitolojisinde de rastlanmaktadır. Türk mitolojisinde kuğu-kızlar, kuğunun güzelliğın, saflığın, kalbin temizliğinin sembolü olması sebebiyle var olmaktadır (Ögel, 2014: 531). Türk mitolojisinde kutsal olanın dışıyla özdeşleştirilmesi oldukça dikkat çekici mahiyettedir. Biyolojik yapının üremeyi kadına vermesi ile inanç sisteminin kutsallığı kadına bahşetmesi büyük benzerlik barındırmaktadır (Yıldız Altın, 2016: 102).

Din ve Kadın-Doğa İlişkisi

Şamanlık paleolitik dönemde avcılığa dayalı ekonomik sistemin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Kadın şamanların özellikle eşitlikçi anlayışın hâkim olduğu ilkel toplayıcılık ve avcılığın ilk dönemlerinde daha etkili olduğu bilinmekte ve bu sebeple şamanlık kurumu ağırlıklı olarak kadınlarla özdeşleştirilmektedir. Üretim biçimlerinin değişmeye başladığı, toplumsal tabakalaşmanın ve mülkiyetin toplumda etkin bir biçimde varlığını hissettirdiği dönemlerde dahi toplumda var olan eşitlikçi anlayış çok değişmemiş, toplumsal ilişkilerde kadınlar söz sahibi olmaya devam etmiş bu da şamanlık kurumunu etkilemiştir (Bayat, 2010: 45).

Kadının toplumsal alanda etkin bir güç olmaya devam ettiği dönemlerde dini ve uhrevi işlerde de önemli bir role ve güce sahip olduğu

görülmektedir. Şamanlık öncesinde de kadınların onlara mahsus birçok görevi bulunmaktadır bu durum da onları gizemli olan bütün başlangıç bilgilerinin kökenine koymaya olanak tanımaktadır (Bayat, 2018: 27- 28).

Dini ritüellerin ve büyüünün, erkekten çok kadına ait bir alan oluşu, şamanlığın ilk dönemlerinde şamanların kadın oluşu, ataerkil dönemlerde dahi şamanların güçlü olabilmek için kadın kılığına girmeleri, kadının doğayla bağlantısı ve doğurma gücüyle alakalıdır. Hastalıkları tedavi eden kadın şaman şüphesiz bu gücünü doğumun ve ölümün yöneticisi olan Toprak'tan almaktadır (Türköne, 1989: 28). İlk dönemlerde yalnızca kadınların şamanlık yaptığı varsayımından hareketle en kuvvetli şamanların kadın şamanlar olduğu düşünülmektedir. Eski dönemlerde şamanlığın kadınlara özel bir alan olduğunu gösteren işaretler bulunmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere ataerkil dönemlerde, örneğin Yakutlar'da erkek şamanlar, özel kıyafetleri, kübbeleri bulunmadığı zaman, kadın elbisesi ile ayin yapmaktadır (İnan, 1986: 89). Şamanlığın anaerkil kökenli, hatta daha doğru bir ifade ile anaerkillikle örtüşen bir sistem olduğu aşıkardır. En eski dönemlerde erkin kadın kökenli olması sebebiyle ilk şamanların da kadın olduğunu söylemek mümkündür. Erkeklerin de şaman olabilmesi fakat kadınlar gibi üstün düzeyde şaman olamamaları, daha sonraki bir dönemi, bir geçiş dönemini gösterir niteliktedir (Hassan, 2015: 73). O halde kadın şaman, kökeni açısından Mitolojik Ana kompleksine bağlı olup, kadın başlangıçla simgelenmektedir. Böylelikle şamanlığın anaerkil dönemde ortaya çıktığı varsayılmaktadır (Bayat, 2018: 30).

Burada önemli olan bir diğer nokta da Şamanizme bağlı topluluklarda geleceği bildiren rüyaları da en çok kadınların görmesidir. Anlatılara bakıldığında genellikle kahramanların geleceğine dair haberleri veren kız kardeşleri ya da eşleridir. Kadınların kehanetleri ağırlıklı olarak gerçekleşmektedir (İnan, 1986: 90). Kadınların sezgileri ile açıklanabilecek bu durumun izlerine günümüzde hala rastlanmaktadır. Bir annenin çocuğuyla yahut ailesiyle ilgili gördüğü rüyaların gerçekleşeceğine dair bir inanç hala bulunmaktadır.

Erkeklerden daha güçlü hislere sahip olduğu düşünülen kadının doğuştan, biyolojik veya anatomik temelli farklılık göstermesi kadın şamanlık olgusu için de geçerli olacaktır. Şamanlık için esas olan esirme halinin ortaya çıkmasını sağlayan özellikler kadınlar için ayırıcı niteliktedir. Kadınların erkeklerden daha farklı duygusal özelliklere, güçlü sezgilere sahip olmaları, şamanlık için kadının gerek sosyal gerek psikolojik yapısının uygun olduğunu göstermektedir (Bayat, 2018: 36).

Sonuç

Ekofeminizm mevcut ataerkil yapının kadını ve doğayı ikili olarak sömürmesine karşı gelişen bir harekettir. Kadın ve doğa arasında var olan bağ toplumda etkin olan eril güç tarafından pejoratif biçimde kurulmuş, yanlış değerlendirilen bu ilişki sebebiyle kadın doğayla özdeş, akıldan yoksun, duygusal bir varlık olarak görülmüştür. Ataerkil sistemin türler arasındaki farklılıklara vurgu yaparak, bu farklılığı erkek lehine kullanması toplumda hiyerarşik bir yapılanmaya sebep olmaktadır. Kendini diğer türlerden üstün gören erkek (beyaz erkek) kendisi dışında olan her şeyi kendi hizmetinde,

tüketilebilir maddeler olarak görmektedir. Buradan hareketle kadın, doğa ya da diğer türler, onun emrinde olan, hayatını kolaylaştıran ikincil unsurlar olarak görülmekte, toplumda böyle bir algı yaratılmakta ve birtakım araçlarla bu algı yeniden üretilmektedir. Ekofeminizm buradaki eşzamanlı sömürüye (kadın-doğa) dikkat çekmekte ve bu anlayıştan bir an önce kurtulmak gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple doğanın ve kadının tahakkümden kurtulması eşzamanlı olarak gerçekleşmelidir, çünkü birinin kurtuluşu diğerinin de özgürlüğünü beraberinde getirecektir. Bunun için etnosentrik bakış açısının terk edilmesi onun yerine doğayı ve insanı yani bütün canlıları merkeze koyan ekolojik bütüncül bir anlayışa geçilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda eski Türklerde var olan ve günümüzde sürdürülen kadın ve doğa ilişkisi, doğa ile iç içe geçmişlik, tarihin düz bir çizgide ilerlemediğini göstermekte ve bunun için bir aşamadan daha iyi olan bir sonraki aşamaya geçilmesi gerektiği düşüncesini yanıtlamaktadır.

Çalışmanın girişinde bahsedildiği üzere ekofeminist anlayışa göre kadın ile doğa arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır ve bu bağları görünür kılmak, kadını akıldan yoksun bırakmayacaktır. Eski Türk kültüründen örneklerle aktarılmaya çalışıldığı üzere kadının toplumdaki mevcut (ikincil) konumunun gerçek sebebi kadın ile doğa arasındaki bu bağ değildir. Çalışmada bu düşünce örneklendirilmeye çalışılmış, kadın ve doğa arasındaki bağı görmezden gelmekten ziyade bu bağa ve yüklenen anlamlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Kadının ve doğanın eşzamanlı sömürsünün ve kadının ikincilleştirilmesinin nedenini kadınların doğa ile özdeşleştirilmesinde arayan ve bunu değiştirmeye çalışan anlayış yerine kadın ve doğa arasındaki ilişkinin önemli olduğunu göstermek

amaçlanmıştır. Batılı anlayışta var olan düalist yaklaşım, kadını bedenle özdeşleştirirken, erkeği akılla özdeşleştirmekte, doğa da tıpkı kadın gibi bedene indirgenmektedir. Ancak daha önce de bahsedildiği üzere indirgemecilik, olayların yanlış yorumlanmasına ve benzerliklerin bastırılmasına yahut olumsuzlanmasına sebep olabilmektedir.

Kaynakça

- Aydın E. (2018). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bayat F. (2010). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13).
- Bayat F. (2018). *Türk Kültüründe Kadın Şaman* (5. bs), İstanbul: Ötüken.
- Bayat Ö. (2015). "Ekoloji ve Kadın", *Türkiye Jeoloji Haber Bülteni*, 1.
- Berktaş F. (1996). "Ekofeminizm Ya Da Yüreğin İyimserliği", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, ss. 73-76.
- Berktaş F. (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (4. bs), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Boratav P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)* (2. bs), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Brown H. A. (2016). *Marx'ta Toplumsal Cinsiyet ve Aile*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Connell R. W. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (3. bs), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çetin O. B. (2005). "Ekofeminizm: Kadın Doğa İlişkisi ve Ataerkillik", *Sosyoekonomi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 63-70.
- Esin E. (1978). *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Esin E. (1979). *Türk Kozmolojisine Giriş (Toplu Eserler 1)*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gandon A. L. (2009). "L'écoféminisme : une pensée féministe de la nature et de la société", *Recherches Féministes*, 22(1), ss. 5-25.
- Gökalp Z. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gömeç S. (1990). "Umay Meselesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5(1), ss. 277-282.

- Gündüz Ş. (2017). *Din ve İnanç Sözlüğü* (2. bs), İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gündüz T. (2017). *Oğuz Kağan Destanı* (5. bs), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Güriz A. (2011). *Feminizm Postmodernizm ve Hukuk* (2. bs), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hassan Ü. (2015). *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler* (5.bs), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnan A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (3. bs), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan A. (2018). *Eski Türk Dini Tarihi* (2.bs), Ankara: Altınordu.
- Kalafat Y. (2012). *Türk Kültürlü Halklarda Mitler*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat Y. (2006). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* (5. bs), Ankara: Ebabil 27.
- Karakaya H., Cihan Ü. (2016). "Toplumsal Yapı, İktidar ve Kadın Bedenin Kurgulanışı", *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11).
- Köküöz A. (1989). "Çevrecilik, Anti- Nükleer Hareket ve Feminizm" *Kaktüs Dergisi*, Sayı: 7, 13-18.
- Küçük M. A. (2013). "Geleneksel Türk Dini'ndeki 'Ana / Dişil Ruhlar'a Mitolojik Açıdan Bakış", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No: 1, ss. 105-134.
- Lafortune A. (1997). "Ecologie, feminisme, écofeminisme et théologie", *L'autre Parole*, No: 74.
- Laprise Y. (1997). "Ecoféminisme selon Françoise d'Eaubonne", *L'autre Parole*, No: 74.
- Maltaş A. (2015). "Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29).
- Ögel B. (2014a). *Türk Mitolojisi I. Cilt* (6. bs), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel B.(2014b). *Türk Mitolojisi II. Cilt* (5. bs), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Pelizzon, S. M. (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti Feodalizmde Kapitalizme* (1.baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Plumwood V. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükm etmek*, İstanbul: Metis.

Roux J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Roux J. P. (2017). *Eski Türk Mitolojisi* (2. bs) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Shiva V., Mies M. (2019). *Eko-feminizm* (2.bs), Muğla: Sinek Sekiz Yayınevi.

Türköne M. (1989). *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ankara: Ark Yayınevi.

Yıldırım C. (2017). "Ekoloji Düşüncesinde İnsan ve Toplum Anlayışı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), ss. 289-308.

Yıldız Altın K. (2016). "Türk ve Fin-Ugor Mitolojisinde Dişi Ruhlar Üzerine Bazı Tespitler", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38).

Akademik Açı 2(2) Ekim Sayısı Hakemlerimiz

Doç. Dr. Emre ÜNLÜ (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aziz BALCI (Ankara Bilim Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Başar BAYSAL (Ankara Bilim Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz DEDE ÖZDEMİR (Ankara Bilim Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bora GÖRGÜN (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serra SEZGİN (Ankara Bilim Üniversitesi)

17 Nisan 2020 tarih ve 31102 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak fiili kuruluşunu tamamlayan Ankara Bilim Üniversitesi, 21 Nisan 2016 tarihinde kurulan; amacı "sürdürülebilir kalkınmayı" bireysel ve kurumsal düzeyde yaygınlaştıracak bilinç ve kültürü geliştirmek; bu mânâda, ülkemiz ve dünyadaki gelişmeleri yakından takip ederek; çevre, ekonomik hedefler ve insan niteliği itibariyle yüksek verimlilik standart ve uygulamaları belirlemekle mükellef bir sivil toplum örgütü olan Türkiye Verimlilik Vakfı tarafından; bu temel strateji ve hedefler doğrultusunda kurulmuş bir vakıf üniversitedir.

Çamlıca Mah. Anadolu Bulvarı No:16A/1

Yenimahalle Ankara

0 (312) 397 01 50 / 444 22 28

info@ankarabilim.edu.tr